

De utagerende unge

*Sammenhengen mellom belastninger,
temperament og atferdsproblemer hos ungdom*

Vanessa Valvåg Plassen

Masteroppgave for psykologisk institutt
Master i utviklingspsykologi

UNIVERSITETET I OSLO

05.05.2014

*«... men ingen vet og ingen kjenner
den vei ditt lille barn skal gå,
og ingen vet hva skjebnen sender
av lyse dager og av grå ...»*

(Hoel, Shuja, Kvanvik & Sletnes, 2010, s. 3).

© Vanessa Valvåg Plassen

2014

De utagerende unge: Sammenhengen mellom belastninger, temperament og atferdsproblemer hos ungdom

Vanessa Valvåg Plassen

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

IV

Sammendrag

Temaet for oppgaven er normbrytende atferd hos ungdommer, med fokus på indre og ytre påvirkningsfaktorer.

Bakgrunn for temaet har sitt utspring i utviklingspsykologisk interesse for barn og ungdoms atferd. Studien har sitt utgangspunkt i TOPP- studien (Mathiesen, Kjeldsen, Skipstein, Karevold, Torgersen & Helgeland, 2007) med fokus på hvordan belastninger og temperamentstrekkene sinne og frykt påvirker normbrytende atferd hos 458 ungdommer mellom 14-15 år.

Målet for studien er å undersøke om belastninger har forskjellig innvirkning på normbrytende atferd avhengig av temperament? Videre basert på teori ble følgende hypoteser fremlagt:

- 1) At belastninger kan føre til normbrytende atferd.
- 2) At effekten av belastninger på normbrytende atferd reduseres av frykt.
- 3) At effekten av belastninger på normbrytende atferd fremmes av sinne.
- 4) At effekten av sinne på sammenhengen mellom belastninger og normbrytende atferd er høyere for gutter.
- 5) At effekten av frykt på sammenhengen mellom belastninger normbrytende atferd er høyere for jenter.

For å teste disse hypotesene ble det brukt kvantitativ metode, inkludert deskriptiv statistikk, for å danne seg en oversikt over gjennomsnittskårene på de forskjellige variablene.

Regresjonsanalyse ble benyttet for å kunne undersøke sammenhengen mellom en avhengig variabel og flere uavhengige variabler. En moderator-effekt ble testet ut for å kunne se om effekten av belastninger på normbrytende atferd kunne være påvirket av sinne eller frykt.

Resultatene viste at det var en sammenheng mellom belastninger og normbrytende atferd, noe som samsvarer med det tidligere forskning har funnet. Det ble også funnet at effekten av belastninger på normbrudd er påvirket av sinne. Dette var et interessant funn hos ungdommene, da tidligere studier ikke har sett på denne sammenhengen hos ungdommer, utover det jeg har funnet. Det ble også undersøkt om effekten av belastninger på normbrytende atferd var påvirket av frykt. Det viste seg at det ikke var en interaksjonseffekt, altså hadde ikke frykt noen innvirkning på forholdet mellom belastninger og normbrytende atferd. Dette var og interessant ettersom tidligere forskning har vist til at frykt både kan føre til internaliserende og utagerende atferd. De samme interaksjonsanalysene som nevnt over

med sinne og frykt ble kjørt en gang til for å sjekke om det var mulige kjønnsforskjeller tilstede. Det viste seg at guttene hadde høyere forekomst av normbrytende atferd, enn jentene i begge analysene, men det var ingen signifikante kjønnsforskjeller. At guttene hadde høyere andel forklart varians i analysen hvor frykt var inkludert var overraskende.

Funnene i den foreliggende studien har flere likhetstrekk med funn fra tidligere studier som har sett på hvordan både indre og ytre faktorer kan påvirke atferd. Samtidig ble nye funn i studien oppdaget hos ungdommer mellom 14-15 år. Det interessante er at resultatene indikerte en moderatoreffekt av sinne som påvirket sammenhengen mellom belastninger og normbrytende atferd, og en tendens til at frykt gjorde det samme. Dette har jeg ikke funnet i mine litteratursøk av tidligere forskning på normbrytende atferd, altså peker resultatene mot nye sammenhenger i feltet.

Forord

Bakgrunnen for valget av temaet på masteroppgaven er først og fremst min interesse for avvikende atferd, og hvorfor noen utvikler en slik atferd. Interessen hele veien gjennom psykologistudiet har vært på vanskeligstilte barn og ungdom, og hva som bidrar til denne utviklingen av både interne og eksterne faktorer. Å få jobbe med et reelt og nokså stort datamateriale har vært veldig spennende, men også svært utfordrende. Dette har vært en utrolig lærerik prosess i og med at jeg har fått god innsikt i normbrytende atferd, og hvilke faktorer som kan påvirke til å utvikle normbrytende atferd. For det andre har jeg lært mye om kvantitativ metode ved bruk av store datasett, noe som har vært en veldig interessant og til tider vanskelig utfordring.

Samtidig vil jeg og benytte muligheten til å takke min hovedveileder Evalill Bølstad Karevold ved psykologisk institutt for datamateriale og veiledning for min oppgave. Vil også takke TOPP – gruppen for datamaterialet som har gjort denne oppgaven mulig å realisere og gjennomføre. Videre vil jeg gi Anne Kjeldsen en stor takk for råd angående datamateriale. Og en stor takk til statistikkveileder Anne Marie Halberg ved universitetet i Oslo, som har vært til stor hjelp under hele analyseprosessen. Vil også takke min gode venninne Veronica, som har vært til stor hjelp og støtte under hele masteroppgave prosessen, vet ikke hva jeg skulle gjort uten deg.

Vanessa Valvåg Plassen

5.5.2014

Innholdsfortegnelse

Sammen drag	VI
Forord	IX
Rystende hendelser	XV
1. Introduksjon	1
1.1 Hva vet vi?	1
1.2 Atferdsproblemer	2
1.3 Belastninger	3
1.4 Temperament	4
1.5 Sinne og frykt	4
1.6 Oppgavens struktur	5
2 Tidligere forskning på feltet rundt normbrudd hos unge	6
2.1 Normbrytende atferd og utbredelse	6
2.2 Betydning av aggresjonsteorier som forløper til normbrudd og mer alvorlig problematferd	6
2.3 Banduras sosiale læringsteori	7
2.4 Temperament	9
2.4.1 Temperament og psykopatologi	10
2.4.2 Sårbarhet/resiliens modellen	11
2.5 Sinne og frykt	12
2.5.1 Dysregulert sinne og normbrytende atferd	12
2.5.2 Frykt og relasjon til normbrytende atferd	12
2.5.3 Appraisal tendency model	13
2.6 Belastninger	13
2.6.1 Belastninger i familien	14
2.6.2 Venner som risikofaktor	15

2.6.3 Alder og kjønn.....	16
3 Oppsummering og studiens mål.....	17
3.1 Problemområde og hypoteser.....	18
4 Metode.....	18
4.1 Utvalg og Prosedyre.....	18
4.2 Forskningsdesign.....	19
4.2.1 Temperament.....	19
4.2.2 Belastninger.....	21
4.2.3 Normbrytende atferd (BQAB).....	21
5 Statistiske analyser.....	22
5.1 Preliminære analyser.....	22
5.2 Logaritmisk transformasjon.....	23
6 Resultater.....	24
6.1 Deskriptiv statistikk.....	24
6.2 Korrelasjon.....	26
6.3 Regresjonsanalyse.....	27
6.4 Kjønnforskjeller.....	29
6.4.1 Kjønnforskjeller i sinne på normbrudd.....	30
6.4.2 Kjønnforskjeller i frykt på normbrudd.....	32
7 Diskusjon.....	34
7.1 Bakgrunn og formål.....	34
7.2 Belastninger hos ungdommen.....	34
7.2.1. Kan belastninger føre til normbrudd.....	34
7.3 Interaksjonseffekt.....	35
7.3.1 Effekten av belastninger på normbrudd er betinget av sinne.....	35
7.3.2 Effekten av belastninger på normbrudd er betinget av frykt?.....	36
7.4 Kjønnforskjeller.....	37

7.4.1 Belastninger, sinne og normbrytende atferd	37
7.4.2 Belastninger, frykt og normbrytende atferd	37
7.5 Metodiske begrensinger	38
7.5.1 Parametriske vs. Ikke-parametriske tester	38
7.5.2 Temperament.....	39
7.5.3 Normbrytende atferd	40
7.5.4 Selvrapporing vs objektive mål.....	40
7.5.5 Longitudinelle studier	40
7.5.6 Begrensninger ved studien generelt.	41
7.5.7 Studiens bidrag og videre forskning.....	42
8 Konklusjon.....	43
Referanseliste.....	44
Vedlegg 1	53
Vedlegg 2	55
Vedlegg 3	56
Vedlegg 4	58
Vedlegg 5	59

Rystende hendelser

I 2012 ble det anmeldt nesten 394 000 lovbrudd. Det er omtrent 3,6 prosent flere enn året før. Tyverier, narkotikalovbrudd og annen kriminalitet utgjorde størst prosentandel. Anmeldte voldsbrudd og seksuallovbrudd var høyere enn i 2011 (Statistisk sentralbyrå [SSB], 2013) Slike tall viser hvor utbredt lovbrudd av forskjellige typer er i dagens samfunn.

28 august 2013 skulle Anja Weløy Aarseth ta seg en joggetur i det populære turfjellet i Ålesund. Hun kom aldri tilbake fra joggeturen. Anja ble funnet drept i turterrenget. Det viste seg ved obduksjonsrapporten at hun ble kvalt og voldtatt. En 23 år gammel mann ble ved senere tidspunkt pågrepet og siktet for drapet på Anja, noe han også erkjente å ha gjort. Like før drapet, samme dag, forsøkte han å rane en kiosk, noe han også ble siktet for. Den 23 år gamle mannen er tidligere straffedømt for vold og drapstrusler. Flere personer sier de har blitt banket opp og truet av 23- åringen (Tommelstad, Thømt Ruud, Hopperstad, Brenna, Nordby, Gustavsén & Jahren, 2013).

Denne grusomme hendelsen er nok en av de mest ekstreme man kan nevne for å belyse normbrytende handlinger, men dette er en sak som i stor grad vekket min interesse. Det er utallige eksempler som kan trekkes ut for å belyse normbrytende handlinger. Denne hendelsen er med på å illustrere alvorlige aspekter ved antisosial atferd og hvor viktig det er med kunnskap om enkelt personer som begår slike grove handlinger. Slik kunnskap kan blant annet utvikles ved å se på bakenforliggende årsaker til utvikling av normbrytende atferd. Denne studien søker å bidra til slik kunnskap ved å se på indre og ytre faktorer ved ungdommen, og sammenhengen mellom disse, som kan bidra til utvikling av normbrytende atferd.

1. Introduksjon

1.1 Hva vet vi?

Det er utført mye forskning på normbrytende utvikling gjennom livsløpsstudier. Studier som har vært av stor betydning for kunnskap og teori om normbrytende atferd er utført i Pittsburg, Sverige, Dunedin, Indianapolis og Cambridge (Bjørnebekk & Bjørnebekk, 2009). Her har forskerne studert livsløpsprosesser for hele årskull av barn gjennom utviklingen, fra de er babyer til de blir voksne (Bjørnebekk & Bjørnebekk, 2009; Caspi, Moffitt, Silva, Stouthamer-Loeber, Krueger & Schmutte, 1994).

Flere studier har sett på temperamentstrekk, som blant annet sjenerthet og impulsivitet og hvordan det henger sammen med normbrytende atferd (Bates, Dodge, Pettit & Ridge, 1998; Rydell, Diamantopoulou, Thorell, Bohlin, 2009; Volbrecht & Goldsmith, 2010), samt temperamentstrekk i sammenheng med enkelte belastninger som antisosiale foreldre, konflikt i familien, samlivsbrudd og dårlig/fattig nabolag (Jaffe, Wolfe, Wilson & Zak, 1986; Nordahl, Sørli, Manger & Tveit, 2005; Patterson, 1982; Rød, Ekeland & Thuen, 2008; Yates, Dodds, Sroufe & Egeland, 2003). Begrensingene ved mange av studiene som har studert normbrytende atferd er at de stort sett har fokusert på en faktor som en utløsende årsak til utagerende atferd, og at de ikke har sett på sammenhenger mellom flere faktorer. Det mangler fortsatt forskning på prosessen gjennom hvordan temperament kan plassere et barn i risiko for å utvikle normbrytende atferd. De fleste studier har i tillegg fokusert på temperament i spedbarnsalderen og det er dermed færre studier av temperament hos eldre (Frick & Morris, 2004; Nigg, 2006; Nærde, Røysamb og Tambs, 2004).

Blant annet kan faktorer som bidrar til utvikling av atferdsproblemer knyttes til enkelte temperamentstrekk. Eksempelvis kan temperamentstrekk som frykt og sinne studeres, for å se om de kan utgjøre en forskjell i utviklingen av normbrytende atferd. Nigg (2006) har i en modell om temperamentsprofiler vist til hvordan blant annet ekstremt lav kontroll i sammenheng med lite frykt og mye sinne kan føre til normbrytende atferd. Nigg (2006) oppsummerte en studie som har sett på hvordan personer som viser lite frykt, mye sinne og lite kontroll er belønningsdominert og så spenningsøkende at de ser bort ifra sosiale regler og engasjerer seg i normbrytende atferd (Frick & Morris, 2004) En annen undersøkelse av Mathiesen og Janson, (2010) viser ganske lignende resultater, der de fant at negativ emosjonalitet kan fungere som en direkte risikofaktor for utvikling av utagerende atferd hos barn, ved at den negative emosjonaliteten fremprovoserer både konflikter og avvisning.

Hittil har jeg ikke funnet noen studier som tar for seg relasjonen mellom belastninger og normbrytende atferd, og om temperamentstrekkene frykt og sinne kan påvirke forholdet mellom disse hos ungdommer i 14-15 års alder. Det som er funnet er en studie som har sett på interaksjonseffekter med barns temperament. Bates og kollegaer (1998) mener at de fleste teoretiske forklaringer i utvikling av atferdsproblemer inkluderer et samspill mellom temperamentsfaktorer og kvaliteten på sosialisering i miljøet. Dette støtter de med sin longitudinelle studie av barns temperament og foreldrenes kontroll, og hvordan denne interaksjonen påvirket senere utvikling av atferd. Bates og kollegaer (1998) studerte barns temperament og foreldrenes kontroll på utfall av atferd. De fant at barns tidlige motstand mot foreldres kontroll forutsa senere eksternaliserende atferd. Særlig var dette gjeldende når moren ble observert å ha forholdsvis lav handlingskontroll, enn når hun hadde høy handlingskontroll.

Det som er avgjørende i forskning på interaksjonen mellom temperament og miljø er replikasjon av effektene. Replikasjon av relevante interaksjoner er veldig sjelden, men det er noen få (Bates et al., 1998).

1.2 Atferdsproblemer

Forskning på atferdsproblemer hos barn og unge representerer et veldig bredt felt som omfatter flere typer av ulike definisjoner hvor forskjellige forskningsdisipliner engasjerer seg innenfor feltet. Mangfoldet av definisjoner skyldes blant annet forskjellige tilnærminger innenfor psykologi, psykiatri og samfunnsvitenskap (Nordahl et al., 2005; Ogden, 2000).

Skogen og Torvik (2013) viser til to forskjellige måter å beskrive atferdsproblemer på. Ved utviklingspsykologisk tilnærming vektlegger man en dimensjonal forståelse (basert på mer eller mindre symptomer), mens ved en medisinsk – diagnostisk tilnærming tar man en kategorisk forståelse, slik at man skiller mellom de som har patologiske atferdsproblemer og de som ikke har det (atferdsforstyrrelse som en diagnose).

Mange forskere i feltet organiserer begreper rundt utagerende atferd etter om det fokuseres på en dimensjon (snever definisjon), som for eksempel fysisk aggresjon, eller flere dimensjoner (bred definisjon) (Kjeldsen, 2013). En bred definisjon av atferdsproblemer omfatter flere ulike typer av delvis overlappende atferd, som for eksempel, atferdsforstyrrelser, synlige atferdsproblemer, antisosial atferd, voldelig kriminalitet, ikke-voldelig kriminalitet og fornærmelser.

I denne oppgaven velges et utviklingspsykologisk perspektiv for å forsøke å definere

problematferd. Ogden (2009) skriver at «i et utviklingspsykologisk perspektiv kan atferdsproblemer beskrives langs et kontinuum eller som en ubrutt linje fra trivielle til alvorlige, der antisosial atferd (inkludert mobbing) brukes om de mest alvorlige utslagene». «Moderate problemer omtales som norm- og regelbrytende atferd». Norm- og regelbrytende atferd benyttes om de litt mindre alvorlige problemene, sammenlignet med antisosial atferd. Dermed vil normbrytende atferd, bli benyttet videre i oppgaven da det er begreper som best gjenspeiler spørsmålenes grad av alvorlighet fra «brudd på regler» skalaen i TOPP- studien (se metodedel for nærmere beskrivelse). Enkelt forklart refererer normbrudd til handlinger som bryter med normer (Rutter, 1997). Definisjonen er bred, og den brukes som en fellesbetegnelse for spektret fra enkle normbrudd til mer alvorlige atferdsmønstre som bærer preg av gjentatte eller alvorlige handlinger, som kan kjennetegne personer med atferdsforstyrrelser. Denne oppgaven bruker en lignende definisjon som har blitt brukt som en del av definisjonen i en publikasjon på lignende tema i TOPP- studien (Mathiesen et al., 2007).

1.3 Belastninger

Risikofaktorer kan sees på som en hendelse, en egenskap, et forhold eller en prosess i oppvekstmiljøet eller hos individet som kan assosieres med økt sannsynlighet for en fremtidig negativ psykososial utvikling, som for eksempel atferdsproblemer (Andershed & Andershed, 2007; Nordahl et al., 2005).

Noen utsettes for flere risikofaktorer enn andre, og flere risikofaktorer øker sannsynligheten for alvorlig problematferd i forhold til færre risikofaktorer generelt sett, selv om dette varierer (Aarø, 1999). Eksempler på belastninger en ungdom kan oppleve er uenighet eller krangel mellom foreldre, økonomiske problemer i familien, alvorlig sykdom i familien, eller at man er utstøtt av venner og miljøet man er i (Mathiesen et al., 2007).

Det er viktig å nevne at ikke alle unge som opplever risikoeksponering automatisk utvikler et negativt atferdsmønster, ettersom det er variasjoner i sårbarhet hos et individ (Nordahl et al., 2005).

Flere forskere har kommet frem til at egenskaper ved barnet kan forutsi senere utvikling av normbrytende atferd (Nigg, 2006; Nordahl et al., 2005; White, Moffitt, Earls, Robins & Silva, 1990; Rutter, 2003). Dette kan henge sterkt sammen, da belastninger i livet kan føre til atferdsproblemer (Hoel, Shuja, Kvanvik & Sletenes, 2010), samtidig som enkelte temperamentstrekk kan fungere som enten risiko- og/eller beskyttelsesfaktorer.

1.4 Temperament

Temperament skal i denne studien baseres på Buss og Plomin (1984) sin forståelse av begrepet. Buss og Plomin (1975, 1984) mener at et barn starter livet med noen få nedarvede personlighetsdisposisjoner, og at disse personlighetsdisposisjonene fører til individuelle forskjeller i personlighet. Hvordan vi er forskjellig fra hverandre er bestemt av genetikk. Buss og Plomin (1984) definerer temperament som arvelige personlighetstrekk som skal være synlig tidlig i barndommen, allerede ved barnets første leveår, og er relativt stabilt i barndommen, og vedvarende inn i voksen alder. Denne kombinasjonen av nedarvet og tidlig opptreden tyder på at temperamentet er en grunnleggende byggestein i vår personlighet. Det er viktig å poengtere at temperament ikke er en spesiell form for atferd, men noe som ligger under måten vi uttrykker oss på, og måten vi reagerer og handler på i situasjoner (Buss, 1989). I det videre vil oppgaven ha fokus på temperamentstrekkene sinne og frykt.

1.5 Sinne og frykt

Emosjoner innebærer bestemte affektive uttrykk, som frykt og sinne. Frykt er en emosjonell respons som aktiveres ved nærvær av trussel eller farer. Sinne er en emosjonell respons som kan aktiveres ved frustrerende hendelser, eller ved blokkering av måloppnåelse (Rothbart & Bates, 2006). Terskelen for når slike emosjoner blir vekket, er avhengig av temperament og varierer individuelt. På den måten vil emosjoner være noe som er universelt for alle, mens temperamentet, som i mer eller mindre grad bestemmer hvordan disse emosjoner skal komme til uttrykk, vil variere (Smith & Ulvund, 2006).

Temperamentstrekket negativ emosjonalitet innebærer tendensen til å bli lett og intenst opprørt og opphisset. Sammenlignet med mindre emosjonelle personer, blir emosjonelle personer mer fortvilet og reagerer med et høyere nivå av opphisselse når de konfronteres med stimuli som er følelsesladet. (Buss & Plomin, 1984). Emosjonalitet kan deles inn i sinne og frykt. Når frykt og sinne kommer til syne kan de skilles i atferd. Ved frykt forsøker man å unngå, og å flykte fra en trussel, mens ved sinne reagerer man med angrep ved den frustrerende eller irriterende situasjonen. Fryktfulle personer er usikre og må beroliges, mens sinte personer er negative og umåteholden og har behov for å distraheres. Mindre emosjonelle personer har lite frykt og sinne i seg, mens emosjonelle personer har en tendens til å være enten sint eller engstelig.

1.6 Oppgavens struktur

For å forberede leseren kommer her en kort presentasjon oppgavens struktur. Det neste kapitlet blir en gjennomgang av tidligere empiri og fremsatte teorier på feltet, både eldre og nyere, for å få en bredere forståelse av hva som er forsket på og hvilke sammenhenger forskere har sett på i forhold til normbrytende atferd (Kap 2). I (Kap 3) kommer en oppsummering, og problemområde med avgrensede hypoteser. Deretter kommer en metodedel, hvor TOPP- studien er beskrevet (Kap 4), og hvor selve studiet blir presentert, for så å gå videre til analysemetodene (Kap 5) som er brukt i den foreliggende studien og resultater (Kap 6). Til slutt kommer en diskusjon over funnene (Kap 7), og deretter en konklusjon (Kap 8). Helt til slutt i oppgaven kommer referanseliste etterfulgt av vedlegg.

2 Tidligere forskning på feltet rundt normbrudd hos unge

2.1 Normbrytende atferd og utbredelse

Omtrent halvparten av alle barn med normbrytende atferd viser fremdeles en slik atferd i ungdomsårene (Andershed & Andershed, 2007). Det viser seg at kontinuiteten opp i ungdomsårene er veldig lik for gutter og jenter, mens videre opp i voksen alder er kontinuiteten mer utpreget for gutter enn jenter. Generelt er det en enighet om at normbrytende og antisosial atferd er vanligere blant gutter enn blant jenter (Nordahl et al., 2005; Ogden, 2009).

Det er empirisk støtte for at atferdsproblemer i barndommen er en forløper for normbrytende atferd i ungdom og voksen alder (Andershed & Andershed, 2007; Krohn, Thornberry, Rivera & Le Blanc, 2001; Tremblay et al., 2004; White et al., 1990). Selve kjernen i atferdsproblemer er aggressiv atferd, som kan uttrykkes både fysisk, verbalt og gjennom andre signaler (Ogden, 2009). Aggressive barn har større sannsynlighet i senere tid for alkohol- og rusmisbruk, ulykker, voldskriminalitet, depresjon, selvmordsforsøk, misbruk av ektefelle og forsømmelse og misbruk som forelder. Det er gjort særdeles mye forskning på de store risikofaktorene for aggresjon hos barn og ungdom. Psykologiske egenskaper inkluderer lav IQ, impulsivitet, hyperaktivitet, mangel på empati og fryktløshet hos aggressive skolebarn (Tremblay et al., 2004). Studier fra Norge og Norden viser at omfanget av atferdsproblemer og atferdsforstyrrelser er lavere enn ellers i den vestlige verden (Canino, Polanczyk, Bauermeister, Rohde & Frick, 2010; Heiervang, Goodman & Goodman, 2008).

En norsk studie utført av Heiervang og kollegaer (2007) av 9430 barn (7-9 år) i Bergen anslo at om lag 26 % av disse barna hadde en eller flere komorbide lidelser, som varierte fra 18 % for emosjonelle lidelser, til 48 % for atferdslidelser. Kjeldsen (2013) har summert opp studier som tar for seg atferdsproblemer på skolen blant barn og unge, og fant at 7-10 % av de mellom 10-17 år hadde en form for eksternaliserende atferdsproblemer. Internasjonale studier har vist at ca. 5-10 % av de mellom 8-16 år har alvorlige atferdsproblemer. Det viser seg at atferdsproblemer er mer vanlig blant eldre enn yngre barn, og mer blant gutter enn jenter (Skogen & Torvik, 2013).

2.2 Betydning av aggresjonsteorier som forløper til normbrudd og mer alvorlig problematferd

Noen aggresjonsteorier hevder at aggresjon er et resultat av sosial læring, mens andre teorier hevder at aggresjon er medfødt eller av instinktiv karakter. I psykologien kan man skille

mellom læringsteorier, driftsteorier og instinktteorier. Albert Bandura (1977) er kjent for sin sosiale læringsteori, som fremmer at aggressiv atferd utvikles gjennom sosiale læringsprosesser, inkludert imitering av aggressive modeller. Freud mente at aggresjon var en naturlig del av mennesket og hevdet at aggresjonen var i mennesket som et dødsinstinkt (thanatos) eller som et livsinstinkt (eros), og tok dermed et instinktteoretisk perspektiv (Jernesalt, 2002). John Dollard og hans kollegaer fremsatte en driftsteori (frustrasjon – aggresjonshypotesen), og mente at aggresjon alltid var forårsaket av frustrasjon (Dollard, Doob, Miller, Mowrer & Sears, 1950). Leonard Berkowitz moderniserte dette og mente at frustrasjon ikke alltid førte til aggresjon, men beholdt hypotesen om at frustrasjon skaper en slags aggressiv atferd, i form av sinne (Berkowitz, 1969). Han redigerte og videreutviklet frustrasjon- aggresjonshypotesen til en to systems aggresjonsteori og kognitiv neoassosiasjonistisk teori. Alle disse personene har hatt en stor innflytelse på psykologien, da de har framsatt forskjellige teorier om hvorfor og hvordan menneskets aggressive drifter trigges og utløses (Bjørkly, 2001).

Oppgaven vil i det videre hovedsakelig belyse Banduras sosiale læringsteori, fordi studier har vist til at observasjon av voldelige hendelser kan øke sannsynligheten for senere aggresjon (Bandura, 1971, 1977). Grunnen til at valget falt på Banduras læringsteori har sitt grunnlag i at belastninger er en medvirkende faktor som er i fokus her, og belastninger kan oppleves både visuelt og auditivt. Belastninger i denne oppgaven går ut på både observasjon (visuelt og auditivt) av andres handlinger og atferd (se beskrivelse av hvordan belastninger er operasjonalisert i metodedel). På bakgrunn av dette kan det være lett å utvikle en problematisk atferd som er blitt lært gjennom observasjon (visuelt og auditivt), spesielt hvis man har et sårbart temperament.

2.3 Banduras sosiale læringsteori

Albert Banduras sosialkognitive læringsteori er blant de mest anerkjente og etablerte teoriene på feltet. Den har gjennomgått flere forandringer siden den første gang kom, og har fortsatt en sterk innflytelse (Bandura, 1971, 1977; Bjørkly, 2001; Geen, 2001). Sosial læringsteori vektlegger at ny atferd kan læres ved observasjon av andres atferd gjennom modellering. Teorien postulerer at man ikke er født med et repertoar av aggressiv atferd, man må lære det på en eller annen måte. Responser utløses automatisk ved direkte erfaring eller observasjon av andres atferd, og ens responser kan være konstruktive eller mindre konstruktive (Bandura, 1977).

En persons kognitive ferdigheter muliggjør en riktig respons på en hendelse. Men hva med de som har problemer med selvregulering? Eller et vanskelig temperament? Dette må sees i en større sammenheng. Ved læring opplever man konsekvensene av handlingene sine, slik kan man utvikle tanker, eller hypoteser, om hvilken atferd som viser seg å være mest vellykket. Hypotesene fungerer dermed som «maler» som guider fremtidige handlinger. Korrekte hypoteser fører til suksessfulle valg av handlinger, mens feilaktige fører til lite effektive og dårlige handlingsvalg (Bandura, 1971). Uansett reaksjon vil handlingen enten få en positiv eller negativ belønning (Bandura, 1977). Dersom barnets negative atferd ikke får konsekvenser, eller får positiv oppmerksomhet, er det sannsynlig at barnet vil opprettholde den aggressive atferd (Nærde, Ogden, Zachrisson & Janson, 2012).

Hovedbidraget til Bandura (1971,1977) innen aggresjonsfeltet er modellering og observasjonslæring. Gjennom fire prosesser mente Bandura (1971,1977) at aggressiv atferd kan styres. Først og fremst kreves oppmerksomhet for å kunne observere andre. Persepsjon av andres aggressive atferd er en forutsetning for at en lærer atferden. Blant annet er hukommelse en forutsetning for å huske den observerte atferden. For at den som observerer skal ha nytte av atferden som ble observert, må atferden repeteres og kodes i form av bilder og ord i hukommelsen. Den tredje komponenten av modellering gjennom observasjon innebærer å konvertere symbolske representasjoner til atferd (motorisk prosess). I sosial læringsteori skilles det mellom tilegnelse og utføring av aggressiv atferd, fordi man ikke utfører alt man lærer. Om tilegnet aggressiv atferd kommer til uttrykk, er avhengig av om den straffes eller forsterkes.

For å knytte denne teorien opp mot utvikling av normbrytende atferd kan man eksempelvis ta observasjon av foreldres atferd. I følge Bandura sin teori vil da et barn/ungdom som observerer at foreldrene gjentatte ganger krangler med hverandre, kode om atferden i symboler i hukommelsen, og deretter mest sannsynlig kopiere denne atferden i enkelte situasjoner og hendelser. Barnet/den unge har da en tilegnet opplevelse av hendelsen, som igjen guider barnets fremtidige atferd i møte med lignende situasjoner.

Sosial læringsteori har hatt fokus på barn fra tre-fire års alderen og oppover, mens nyere forskning har rettet blikket mot de yngste barna (Nærde et al., 2012). Sosial læringsteori ble mot slutten av forrige århundre utfordret av Tremblay og hans kollegaer (Tremblay et al., 1999). De intervjuet 511 foreldre til barn mellom 12- 17 måneder, der det viste seg at fysisk aggressiv atferd økte mellom 12 – 17 måneder. Foreldrene rapporterte at barnet hadde benyttet fysisk makt i en eller annen form mot søsken eller voksne. Det de fleste foreldrene

rapporterte var å ha sett barnet ta ting fra andre, etterfulgt av dytting, sparking og slåing for å få tak i det de vil. Å bruke disse metodene for måloppnåelse kan karakteriseres som fysisk aggresjon til en viss grad (Tremblay et al., 1999). Imidlertid viste det seg at barnets kjønn og tilstedeværelse av søsken hadde betydning for debutalder. For gutter uten søsken var det mer vanlig at de tok ting fra andre enn det var for jenter uten søsken. Jevnt over viste det seg at gutter med og uten søsken viste flere former for fysisk aggressiv atferd, enn jenter med og uten søsken, med unntak av mobbing som var mer vanlig for jentene (Tremblay et al., 1999).

Bandura har også møtt kritikk for sin teori, der enkelte mener at teorien ikke er utfyllende nok. Særlig har han fått kritikk for å overse den sosiale kontekstens betydning, hvor aggressiv atferd både læres og opprettholdes. Bandura har ikke tatt hensyn til barnets temperament i utformingen av sin teori. I dag vet man ut ifra forskning at temperament har innvirkning på hvordan man oppfatter og reagerer på situasjoner eller hendelser (Bradley & Corwym, 2008; Nigg, 2006).

2.4 Temperament

Temperament er et uttrykk for en atferdsdisposisjon. Temperament kan også være en risikofaktor, det vil si at enkelte temperamentstyper kan være en disponerende sårbarhet hos et barn som gir en større risiko for utvikling av gitte vansker (Nigg, 2006; Olafsen, Torgersen & Ulvund, 2011). Det er en generell enighet om at temperament refererer til en persons atferdsrepertoar (Buss & Plomin, 1984). Teorier om temperament varierer i grad av definisjon, antall og strukturen av temperamentstrekk, og i spesifikke faktorer som bestemmer individuelle forskjeller i temperament. Mye av forskningen på temperament er utført i relasjon til barns atferd, og det er dermed færre studier som er gjort på temperament hos voksne (Nærde et al., 2004).

Individuelle forskjeller i temperament har implikasjoner for utvikling i oppvekst og gjennom barndommen, da kjernen til personlighet dannes tidlig i livsfasen (Buss & Plomin, 1984; Rothbart, Evans & Adhi, 2000). Tidligere ble temperament sett på som noe uforanderlig og stabilt. Dette har blitt erstattet med et dynamisk syn, hvor temperament er noe som kan forandres gjennom utvikling (Rothbart & Bates, 2006).

Nigg (2006) hevder at andre faktorer må eksistere sammen med temperament dersom psykopatologi skal utvikle seg for fullt. Olafsen og kollegaer (2011) refererer til Thomas og Chess som hevdet at samspillet mellom medfødte temperament disposisjoner og miljøpåvirkninger er viktig for å forstå et barns utvikling og atferd.

Flere studier viser til at vanskelig temperament, som måles tidlig i et barns liv, og som blant annet omhandler negativ emosjonalitet, humør, høy reaktivitet og engstelse har en sammenheng med senere utvikling av atferdsproblemer (Bradley & Corwyn 2008; Dodge, Coie & Lynam, 2006). Pulkkinen og Caspi (2002) mente at temperament er med på å øke risikoen for utvikling av en lidelse ved sterke risiko- forhold, men kan ha liten effekt under små risiko- forhold.

Innenfor temperamentsfeltet i forskning på barn er det tre temperamentsdimensjoner som har fått bred aksept (Rothbart & Bates, 2006). Negativ emosjonalitet, positiv emosjonalitet og samvittighetsfull/begrensende. Negativ emosjonalitet er tendensen til å komme med irritabilitet, negativ stemning og negative reaksjoner. Positiv emosjonalitet refererer til tendensen til å aktivt tilnærme seg nye mennesker og foretrekke deres selskap. Den siste dimensjonen er samvittighetsfull/ begrensinger, som har to underkomponenter, anstrengt oppmerksomhetskontroll og emosjoner (Mathiesen et al., 2007; Rothbart & Bates, 2006).

Rothbart og Bates (2006), to av verdens ledende temperamentsforskere definerer temperament som konstitusjonelt baserte individuelle forskjeller i reaktivitet og selvregulering av aktivitet og oppmerksomhet. Selvregulering er veldig viktig innenfor teorier om temperament, da selvregulerende kapasitet refererer til et individs evne og mulighet for aktivt å kontrollere opphisselse og emosjonelle responser (Rothbart, 1989; Derryberry & Rothbart, 1988).

Dermed kan Rothbart og Bates (2006) sin forståelse til en viss grad sammenlignes med Buss og Plomin (1984) sin forståelse av temperament som ble presentert innledningsvis. En forskjell er at Rothbart og Bates (2006) har en bredere forståelse av temperament. De mener at en snever forståelse av begrepet kan føre til at man utelater noen aspekter ved temperament. Blant annet har Buss og Plomin (1975, 1984) bare sett på emosjonalitet som en negativ effekt, og dermed utelater de utvikling av positiv emosjonalitet. I tillegg karakteriserer Buss og Plomin (1975) temperament som stabilt gjennom livet, mens Rothbart og Bates (2006) mener at temperament utvikles og forandres gjennom livet.

2.4.1 Temperament og psykopatologi

For å bedre kunne vise til en sammenheng mellom temperament og psykopatologi er det flere teoretiske modeller som tar et utviklingspsykologisk perspektiv (Clark, Watson & Mineka, 1994; Nigg, 2006; Shiner & Caspi, 2003; Widiger, Verheul & van der Brink, 1999). Shiner &

Caspi (2003) legger frem flere teoretiske modeller hvor det vises til mulige sammenhenger mellom temperament og psykopatologi.

Fire modeller kan nevnes i forbindelse med sammenhengen mellom temperament og psykopatologi (Nigg, 2006; Shiner & Caspi, 2003): 1) ”spektrum modellen”, som tilsier at psykopatologi enten kan representere en ekstrem pol på et kontinuerlig fordelt personlighetsmønster eller en klynge med egenskaper/trekk, 2) ”sårbarhets/resiliens modellen” som viser hvordan noen personlighetstrekk kan disponere for, mens andre beskytter fra, å utvikle visse typer psykopatologi i noen situasjoner, men er uvesentlige i andre situasjoner, 3) ”patoplastisk modell” (pathoplastic modell), som viser hvordan temperament kan endre kursen og forandre form og prognose av en lidelse, selv om personlighetstrekket ikke er en komponent eller en årsak til lidelsen, og 4) ”arr effekten” som sier at patologiske prosesser kan endre utviklingen av temperamentet, eller personligheten (Nigg, 2006; Shiner & Caspi, 2003). Den andre modellen vil bli vektlagt i denne oppgaven fordi den viser til hvordan temperament kan beskytte eller disponere for utvikling av psykopatologi.

2.4.2 Sårbarhet/resiliens modellen

Sårbarhetsmodellen (interaksjon/transaksjon) sier at enkelte temperamentstrekk representerer en potensiell sårbarhet for utvikling av psykopatologi, og at innflytelsen av faktorer i miljøet eller flere trekk er nødvendig for at patologi skal utvikles (Shiner & Caspi, 2003; Nigg, 2003). Det eksisterer utallige eksempler og studier som viser en sammenhengen mellom temperament og psykopatologi, både longitudinelle (Mathiesen et al., 2007), og tverrseksjonelle studier, selv om det er de longitudinelle studiene som gir mest overbevisende resultater av en mulig årsakssammenheng (Shiner & Caspi, 2003). Temperament kan øke risikoen for utvikling av en lidelse ved store risikotilstander, men på en annen side, ha liten effekt ved lav risikotilstand. Noen temperamentstrekk kan også fungere som en beskyttelsesfaktor under forhold som ofte setter barn i risiko for psykopatologiske utfall (resiliens effekt) (Nigg, 2006; Pulkinnen & Caspi, 2002).

Forståelsen av relasjonen mellom temperament og atferdsproblemer er derfor her basert på en sårbarhets/resiliens perspektiv (Nigg, 2006; Shiner & Caspi 2003). I denne oppgaven fokuseres det på to temperamentstrekk - sinne og frykt - som viser en sammenheng mellom belastninger og atferdsproblemer, og således støtter sårbarhetsmodellen.

2.5 Sinne og frykt

2.5.1 Dysregulert sinne og normbrytende atferd

Tidligere er det vist til at dysregulert sinne kan trigge aggressiv, opposisjonell atferd og sette en stopper for prososial atferd. Mye av forskningen på dette området er gjort på spedbarn og småbarn. Det trengs mer longitudinell forskning innen dette området, da strategier for å takle emosjonelle utfordringer forandrer seg fra barndom til ungdoms- og voksen alder. Flere teoretikere har vist til at regulering av sinne spiller en viktig rolle i utvikling av selvkontroll (Gillom, Shaw, Beck, Schonberg & Lukon, 2002; Gottfredson & Hirschi, 1990).

Interne faktorer som negativ emosjonalitet eller irritabilitet er antatt å være relevant for hvordan barn lærer seg å håndtere frustrerende situasjoner. Et moderat nivå av ubehag er en nødvendighet for at barn skal lære seg emosjonell ferdighetskontroll, men ekstrem irritabilitet kan hindre utvikling av adaptiv regulering (Gillom et al., 2002). Det handler om at de som klarer å modulere intense negative emosjoner (sinne, frykt) gjennom effektive emosjonsreguleringsstrategier vil handle mindre ødeleggende og mer prososialt enn de med dårligere reguleringskapasitet. Eisenberg og kollegaer (gjengitt av Gillom et al., 2002, s. 224) fokuserte på oppmerksomhetsskifte i emosjonsregulering. De fant at barn som skårer lavt på oppmerksomhetsskifting, var mindre konstruktive når de var sinte, og viste oftere problematferd, enn barn som skåret høyt på oppmerksomhetsskifting. Å flytte oppmerksomheten vekk fra kilder som er frustrerende predikerte lavere nivåer av aggresjon og lovbrudd.

2.5.2 Frykt og relasjon til normbrytende atferd

Mangel på frykt hos barn kan føre til at de reagerer mer impulsivt. I flere tilfeller kan slike barn være sårbare for utagerende problemer. Rothbart (2011) har blant annet tatt opp at frykt har en negativ relasjon til utagerende atferd, der mye frykt ofte predikerer lavere utagerende atferd, og fungerer dermed som en beskyttelsesmekanisme. Nigg (2006) rapporterte at personer som i liten grad er engstelige og fryktfulle har større sannsynlighet for å utvikle normbrytende atferd og antisosial atferd på lengre sikt, enn personer som er mer engstelige og fryktfulle. I likhet fant Rothbart, Evans og Adhi (2000) at det som sterkest predikerer senere utvikling av normbrytende atferd er dimensjoner som omhandler fryktløshet og irritabilitet/sinne. Ganske lignende resultater fant også Frick, Lilienfeld, Ellis, Loney og Silverthorn (1999), som viste til at atferdsproblemer hos barn var relatert til mye angst, og lite

frykt. Wilson og Herrnstein (gjengitt av Gottferdson og Hirschi, 1990, s. 109) fant at kriminelle skåret høyere på blant annet fryktløshet og aggressivitet enn de som ikke var kriminelle. I studien til Derryberry og Rothbart (1997) fant de at frykt hos barn i 6-7 års alderen har en sammenheng med negativ affekt, sammen med skalaer som evaluerer ubehag, sinne, frustrasjon og tristhet. Barn som ble vurdert i spedbarnsalder og ved 7 års alder, viste at frykt i spedbarnsalder predikerte både frykt og tristhet ved 7 års alder. I tillegg til at frykt er med på regulering av tilbaketrekkende atferd, har også frykt en rolle i kontrollering av aggressive former for atferd, så vel som belønningsorientert atferd.

2.5.3 Appraisal tendency model

Sinne er en av de mest vanlige emosjonene man opplever til daglig gjennom hele livet, trolig oftere enn frykt og tristhet. Ifølge Lerner og Keltner (2001) «appraisal-tendency model» fant de at personer med negative trekk som frykt og sinne bedømmer risikooppfatning på helt forskjellige måter. Sinte personer er optimistiske som et resultat av å oppfatte situasjoner som kontrollerbare og sikre. I motsetning har usikkerhet og mangel på kontroll en tendens til å føre personer som er høy på frykt mot pessimistiske bedømmelser om fremtidige hendelser. Denne modellen forutsier at disse skjevhetene i beregning av risiko burde føre til forskjeller i risikotakende atferd. Optimismen hos sinte personer burde da føre til at de gjør feilvurderinger og engasjerer seg i høyrisiko atferd, mens fryktfulle pessimistiske personer da er risikomotvillige. Fryktfulle og sinte personer vil ta uvillige risikovalg på tvers av gevinst og tap, når de sammenlignes med personer som har lite sinne og frykt i seg (Lerner & Keltner, 2001).

Det er en viss usikkerhet rundt denne modellen, da det ikke er testet ut i kontrollerte laboratorieeksperimenter enda, og sammenhengen mellom sinne og risikotaking er enda mindre utforsket. De få studiene som har sett på disse sammenhengene har bare tatt utgangspunkt hypotetiske senarioer, som da ikke helt representerer et individs faktiske atferd (Lerner & Keltner, 2001; Pietruska & Armony, 2013).

2.6 Belastninger

Hva må til for å kunne kalle noe for en helseskadelig belastning? Mathiesen og kollegaer (2007) har i TOPP- studien sagt at: ”Belastninger refererer til aspekter ved forholdet mellom barn/ungdom og omgivelsene som enten stresser han eller henne, eller påvirker mulighetene han eller hun har til å utvikle seg normalt og gå gjennom de vanlige utviklingsmessige

fasene”.

Livserfaringer påvirker forbindelsen mellom barns emosjonelle reaksjoner, forståelse av hendelser og deres bruk av mestringsstrategier for å takle hendelsen. Disse mentale vanene er påvirket av barnets temperament, forventinger, verdier, mål, selvevalueringer, vurdering og forståelse av situasjonen, både hos en selv og andre (Rothbart & Bates 2006). Dette viser hvordan man kan knytte hendelser (belastninger) i den unges liv, og reaksjonen på denne hendelsen (temperament), opp mot atferd (normbrudd).

2.6.1 Belastninger i familien

Denne studien har mål på problemer med familie og venner, slik at forskning på slike belastninger, temperament og normbrudd vil kort gjennomgå her. Belastninger kan være at barnet eller ungdommen bli være vitne til en ulykke eller en sterk belastende hendelse som for eksempel alvorlig sykdom hos en av foreldrene som kan medføre døden, eller at en nær venn utsettes for en ulykke med usikkerhet om overlevelse. Felles for alle disse hendelsene er at det påfører barnet eller den unge sterk belastende psykisk påvirkning (Haugen, 2008). Barn som har vokst opp i familier med psykisk syke foreldre og foreldre med rusproblemer, er i større risiko for å utvikle psykiske vansker. Dette skyldes at foreldrenes psykiske plager ofte kan relateres til familiebelastninger og knapphet på sosiale ressurser, som igjen forekommer oftere i familier hvor foreldrene har lav utdanning (Hoel et al., 2010). For eksempel kan foreldrenes lave inntekt og stadig pengemangel føre til konflikter mellom dem, som igjen da kan påvirke den unges utvikling på en negativ måte (Nordahl et al., 2005). Dermed kan det vises til at foreldres psykiske plager og familiens økonomiske problemer kan være en stor belastning for den unge.

Barn som er vitne til konflikter i familien eller mellom partnere, blir plassert i kategorien risiko- barn, men dette avhenger av alvorlighetsgraden på konflikten. Når konfliktene blir så stor og varig at den dominerer familiekonstellasjonen kan man si at konflikten i familien er en risikofaktor for barnet. Når konflikten mellom partnere blir en risikofaktor, øker sannsynligheten for at barnet kan utvikle sosiale eller emosjonelle vansker (Haugen, 2008; Nordahl et al., 2005).

National Family Violence Survey har antatt at ca 3-4 millioner barn i alderen 3 – 17 år årlig eksponeres for fysisk konflikt mellom foreldrene (Yates et al., 2003). At barn blir vitne til konflikter mellom foreldrene er en stor belastning for dem. Deler av forskningen har vist til at eksponering for konflikter og utenighet mellom partnere har en skadelig effekt på barnets

emosjonsutvikling og for barnets atferdsmessige utvikling, samtidig som det predikerer senere utagerende atferd hos barnet (Smith, 2004). Den dominante oppfatningen generelt i litteraturen om konflikter og uenighet i familien, særlig da mellom foreldrene, er at gutter er mer sårbare enn jenter overfor stressfulle livsbelastninger (Jaffe et al., 1986; Yates et al., 2003). Det viser seg at jenter i større grad utvikler internaliserte problemer som depresjon og angst og et lavere nivå av sosial kompetanse, mens gutter i større grad utvikler både internaliserende og eksternaliserende problemer i tillegg til et lavere nivå av sosial kompetanse, som et resultat av konflikt og uenighet i familien (Jaffe et al., 1986).

I likhet med Jaffe og kollegaer, fant Grych og Fincham (1990) at jenter utvikler internaliserte problemer, mens gutter i større grad utvikler eksternaliserende problemer som et resultat av konflikt og uenighet mellom foreldrene. Støtte for denne påstanden kommer fra eksperimentelle studier som har vist til at gutter rapporterer mer sinne som en respons på den observerte fiendtligheten mellom voksne, mens jenter rapporterer mer frykt og ubehag ved slike situasjoner (Grych & Fincham, 1990; Jaffe et al., 1986). Rothbart og Bates (2006), fant en effekt mellom dårlig kvalitet på foreldrestilen og barnets atferd, og at dette ofte var avhengig av barnets temperament. Barn som var emosjonelt negative (protesterende, irritable, sinte, engstelige) var sterkere berørt av den dårlige kvaliteten på foreldrestilen og utviklet oftere problemer.

Mye av denne typen litteratur har tatt utgangspunkt i den teoretiske rammen i Banduras (1971, 1977) sosiale læringsteori, og viser til en sterk assosiasjon mellom partnerkonflikt og senere atferdsproblemer gjennom observasjonslæring. Det er veldokumentert at barn har en tendens til å imitere foreldrene sine (Bandura, 1977; Grych & Fincham, 1990).

2.6.2 Venner som risikofaktor

Venner utgjør en viktig arena for utvikling av barns atferd (Dodge et al., 2006). Når barn som allerede er aggressive begynner på skolen er det stor sannsynlighet for at de mislykkes både akademisk og sosialt, og når disse to nederlagene virker sammen, kan det fremskynde utvikling av mer alvorlig aggressiv atferd (Dodge et al., 2006).

Mye av forskningen har vist til at aggressive skolebarn som regel blir avvist av jevnaldrende (Dodge et al., 2006; Hill, 2002). Grunnen til at barn og unge med et normbrytende atferdsmønster stadig blir utstøtt og avvist fra prososiale jevnaldrende er fordi de ofte viser mye høyere negativ sosial atferd enn det som er normalt (Hill, 2002). Barn som

blir avvist av prososiale jevnaldrende, og i tillegg er aggressive, har stor risiko for fremtidige atferdsproblemer og utvikling av antisosial atferd (Hill, 2002; Nordahl et al., 2005). Dermed kan avvising fra venner fungere som en belastning, fordi det fører til negative konsekvenser for den som avvises.

Dodge og kollegaer (2006) mener samtidig at det kan være vanskelig å vite helt bestemt om det er aggresjon som fører til avvising eller om det er avvising som fører til aggresjon. Flere laboratoriestudier som ble gjort av barn som lekte i grupper viste til at tidlig aggresjon i gruppen førte til senere avvising blant nye, ukjente jevnaldrende (Dodge et al., 2006). Coie og Kupersmidt (1983) viste blant annet til dette fenomenet ved observasjon av videoopptak etter gutters lek i grupper. Eksperimentet foregikk over seks uker, hvor guttene som gikk i fjerde klasse ble samlet en gang i uken. Ved den tredje samlingen var det allerede noen som hadde blitt avvist av de nye lekekameratene. Fysisk og verbal aggresjon var karakteristisk hos de avviste guttene. Disse studiene støtter dermed synet om at aggresjon fører til avvising.

2.6.3 Alder og kjønn

TOPP – studien har vist til i sin studie hvordan alder kan være avgjørende. Tidspunktet den unge utsettes for risikofaktorer anses som avgjørende ettersom det kan påvirke hvordan de mestrer aldersspesifikke utfordringer (Mathiesen et al., 2007; Nordahl et al., 2005).

Herrenkohl, Maguin, Hill, Hawkins, Abbott og Catalano (2000) har vist til hvordan alder har en effekt på hvordan man reagerer på eksponering for risikofaktorer og hvilke konsekvenser det kan gi ved senere tidspunkt. De fant at risikofaktorer for barn i 10 års alderen er lærerrapportert antisosial atferd, å være gutt, hyperaktivitet, foreldres positive holdninger til vold og kriminalitet blant venner, som igjen viste seg å fordoble sjansene for senere vold. Hos 14-åring er sjansene tredoblet dersom ungdommen eksponeres for salg av narkotika, kriminelle voksne i nabolaget, spenningssøkende atferd, utagerende atferd og gjengmedlemskap. Ved 16-års alder er sjansen firedoblet for atferdsproblemer som 18-åring dersom ungdommen eksponeres for gjengmedlemskap og salg av narkotika. Dette viser at risiko for vold ved 18-års alder allerede kan identifiseres ved 10 års alder (Herrenkohl et al., 2000). Ungdomsalder er tydelig en risikofylt tid for utvikling av normbrytende atferd, som igjen viser til hvor viktig det er å forske på slik atferd hos ungdom.

Rothbart (2011) har begrunnet antagelsen om at gutter utvikler eksternaliserende problemer i større grad enn jenter ved å vise til gutters aktivitetsnivå som en faktor. Ut i fra

litteraturen som eksisterer omkring kjønnsforskjeller i temperament, vises det til at gutter har høyere forekomst av normbrytende atferd enn jenter (Bjørnebekk & Bjørnebekk, 2009; Rothbart, 2011). Normbrytende atferd og aggresjon henger sammen, dermed er det grunnlag for å anta at gutter innehar mer sinne enn jenter, og at det også er gjeldende i den foreliggende studien. Kjønnsforskjeller omkring aspekter ved inhibering gjennom utviklingen er blandet. Noen studier har funnet lite som tyder på at det er kjønnsforskjeller i inhibering, sjenert, sosial tilbaketrekning og angst fra barndom til voksen alder. Andre har funnet at kjønnsforskjellene gradvis blir tydeligere gjennom barndommen, hvor jenter da viser seg å være mer sjenert, fryktfulle og redd enn guttene (Rydell et al., 2009; Volbrecht & Goldsmith, 2010). Dermed er det forventet at jentene er høyere på frykt i den foreliggende studien enn guttene.

I forhold til belastninger er det vanskelig å si noe om kjønnsforskjeller. Det som derimot er diskutert er at gutter i større grad enn jenter blir mer påvirket av belastninger (Jaffe et al., 1986). Nordahl og kollegaer (2005) viser til at kjønnsforskjellene i atferdsproblemer i noen grad kan tilskrives gutters sårbarhet overfor psykososiale faktorer.

3 Oppsummering og studiens mål

Med utgangspunkt i tidligere studier og forskning kan det vises til hvordan normbrytende atferd har en sammenheng med temperamentstrekk som negativ emosjonalitet og familieforhold som bærer preg av dårlig kvalitet, både mellom foreldrene og foreldre - barn relasjonen, samt belastninger og negative livshendelser som er forbundet med skolegang og venner (Mathiesen et al., 2007). Med utgangspunkt i tidligere litteratur ser man at mye forskning er gjort på feltet innen atferdsproblemer, også i forhold til temperamentstrekk og belastninger, men det meste er gjort med fokus på enkeltfaktorer. Det er både eldre (Bandura, 1971) og nyere teorier og modeller (Lerner & Keltner, 2001; Shiner & Caspi, 2003) som viser en forbindelse mellom indre og ytre faktorer som forløpere til normbrudd. Det er vist til hvor viktig ens sosiale arena er, både på hjemmebane og ute blant andre, og hvilken betydning det har for utvikling av atferd, da påvirkningen fra miljøet interagerer med barnets utrustning og dets reaksjonsmønstre (Ogden, 2000). Funn fra tidligere studier omkring flere aspekter ved problematferd understreker hvor viktig det er med forskning på utagering i ungdomsalderen. I tillegg er det viktig å studere flere interne og eksterne faktorer sammen for å kunne se om de sammen har en innflytelse på utvikling av normbrytende atferd.

3.1 Problemområde og hypoteser

Denne studien har som mål å bidra med økt forståelse for utvikling av normbrytende atferd hos ungdommer som har opplevd belastninger i livet, samt undersøke hvordan temperamentstrekket frykt og sinne er relatert til belastninger og utvikling av normbrytende atferd. Basert på litteraturoppsummering er oppgavens problemstilling følgende: Vil belastninger ha forskjellig innvirkning på atferdsproblemer avhengig av temperament? Kan frykt fungere som en beskyttelsesmekanisme mot å utvikle atferdsproblemer hos barn som har opplevd belastninger? Kan sinne fungere som en risikomekanisme mot å utvikle atferdsproblemer hos barn som har opplevd belastninger?

Basert på tidligere teori og forskning forventer jeg:

- 1) At belastninger kan føre til normbrytende atferd
- 2) At effekten av belastninger på normbrytende atferd reduseres av frykt.
- 3) At effekten av belastninger på normbrytende atferd fremmes av sinne.
- 4) At effekten av sinne på sammenhengen mellom belastninger og normbrytende atferd er høyere for gutter
- 5) At effekten av frykt på sammenhengen mellom belastninger og normbrytende atferd er høyere for jenter

4 Metode

Det overordnede formålet med denne studien er å se på sammenhengen mellom indre og ytre faktorer for utvikling av normbrudd hos unge. Dette skal undersøkes ved bruk av data fra «Trivsel og oppvekst, barndom og ungdomstid » TOPP- studien, ved Nasjonalt folkehelseinstitutt. TOPP- studien er en longitudinell prospektiv populasjonsbasert studie som er designet for å undersøke forstadier, utviklingsveier og årsaker til utvikling av sosiale ferdigheter og psykiske plager hos barn og deres familier fra de er halvannet år og frem til ungdomsalderen. Data fra TOPP- studien er basert på spørreskjema levert til norsk- etniske barnefamilier med middelklasse bakgrunn i åtte omganger. Oppstart av TOPP- studien var i regi av Kristin Schjelderup Mathiesen i 1992.

4.1 Utvalg og Prosedyre

Data om ungdommens belastninger, temperament og brudd på regler ble hentet fra TOPP- studiens sjette innsamlingsrunde (t6). Utvalget i undersøkelsen består av 458 ungdommer i

alderen 14-15 år (t6). Det var henholdsvis 204 (44,5 %) gutter og 254 (55,5 %) jenter som svarte på spørreundersøkelsen høsten 2006. Gjennomsnittsalderen til foreldrene hos mødre og fedre til 14-15 åringene var 43 og 45 år. Rekruttering til studien foregikk via helsestasjoner. Data ble samlet inn av et helt årskull brukere av 19 helsestasjoner fra åtte kommuner på Østlandet. 1081 (939 familier, 921 mødre og 18 fedre) foreldrene fylte ut det første spørreskjemaet da barna var 18 måneder (t1), i 1993. Ved de tre første rundene (t1-t3) ble spørreskjemaene utdelt og innhentet via helsesøsteren. I de senere rundene (t4-t8) ble spørreskjemaene administrert per post. Fra og med da barna/ungdommene var 12-13 år (t5) fikk ungdommene et eget skjema, og da ble spørreskjemaet fylt ut av 565 ungdommer og 612 foreldre. Da ungdommen var mellom **14-15 år (t6)** var det 458 ungdommer som selv besvarte spørreskjemaet og 481 mødre, sammenlignet med 921 mødre ved tidspunkt t1. Av hele undersøkelsen var det 49 prosent gutter og 51 prosent jenter som var med.

Svarprosent og frafall: Det viste seg at svarprosenten på t6 var 52,2 % av t1 (dvs. 481 av 921 mødre).

Demografiske forhold: Familiens bosted varierte i stor grad, men var relativt representativ for sosiale miljøer i Øst-Norge. Av familiene bodde 28 prosent i store byer, hele 55 prosent i små byer, mens bare 17 prosent bodde i landlige strøk.

4.2 Forskningsdesign

4.2.1 Temperament

Temperament er operasjonalisert med Buss og Plomin's EAS skala (Buss & Plomin, 1984), som består av temperamentstrekkene emosjonalitet, aktivitet og sosiabilitet. EAS er en selvrappoterings spørreskala som måler hvordan en person opplever seg selv, og hvordan en har det. Det er 20 spørsmål fordelt på følgende 5 skalaer (emosjonalitet, frykt, sinne, aktivitet og sosiabilitet). Emosjonalitet indikerer en persons tendens til å bli irritert, opphisset og intens, og kalles ofte for negativ emosjonalitet. Emosjonalitet deles her inn i distress, frykt og sinne. Distress og emosjonalitet er vanskelig å skille fra hverandre fordi de har veldig lik betydning. Frykt viser til personens reaksjon på en truende hendelse, og sinne viser til personens reaksjon på en irriterende eller frustrerende hendelse. Aktivitet viser til en persons generelle energinivå, inkludert motorisk aktivitet, fart og spenning. Sosiabilitet er tendensen til å foretrekke å være sammen med andre, heller enn å være alene. I denne studien er den norske voksenversjonen av EAS brukt og temperamentstrekket skyhet er dermed integrert i

emosjonalitet/sjenanse, og er et trekk som kun inngår i barnevervsjonen. Den norske oversettelsen av EAS skalaen ble gjort av en britisk psykolog, som hadde jobbet i flere år ved et norsk forskningscenter. En oversettelse tilbake til engelsk igjen ble gjort av en kanadisk forsker som jobbet på det samme senteret (Mathiesen & Tambs, 1999).

Temperamentstrekkene som skal benyttes i denne studien er frykt og sinne (se vedlegg 1). Spørsmålene er målt på en Likert skala fra, 0 (stemmer veldig dårlig), 1 (stemmer ganske dårlig), 2 (både/og), 3 (stemmer ganske godt) og 4 (Stemmer veldig godt).

Spørsmål som måler *frykt* er: ”Jeg blir lett skremt”, ”jeg føler meg ofte usikker”, ”når jeg blir skremt får jeg nesten panikk” og ”jeg er mindre engstelig for ting enn mine jevnaldrende” (reversert).

En gjennomsnittsindeks ble konstruert for de 4 spørsmålene som måler av frykt, der de som har svart på halvparten av spørsmålene eller mer ble tatt med i analysen. Denne indeksen ble laget for å styrke kvaliteten på analysen. Høy skåre indikerte større grad av frykt og engstelse og usikkerhet enn de med lavere skåre, som da viste seg å være mindre fryktfull og engstelig.

Cronbachs' Alpha (α) benyttes som en indikator for reliabilitet, eller indre konsistens. Alpha er gjennomsnittet av alle ”split-half” korrelasjoner, både sammenhengen mellom spørsmålene i en test, og lengden på testen vil påvirke reliabilitetskoeffisienten. Dersom innholdet i spørsmålene er snevre og like innholdsmessig, samt har en sterk innholdsmessig korrelasjon, vil Alfa verdien være høy (John & Benet-Martinez, 2000). Reliabilitetsanalyse av fryktdimensjonen viste $\alpha = .55$, (N=433) som er moderat.

Spørsmålene som måler *sinne* er: ”Når jeg ikke er fornøyd sier jeg ifra med en gang”, ”jeg regnes for å være temperamentsfull og hissig”, ”det skal mye til for å gjøre meg sint” (reversert) og ”det er mange ting som irriterer meg”.

En gjennomsnittsindeks ble konstruert for de 4 spørsmålene som måler sinne, der de som har svart på halvparten av spørsmålene eller mer ble tatt med i analysen. Høy skåre indikerer at personen er temperamentsfull og blir fort sint, sammenlignet med de med lav skåre.

En reliabilitetsanalyse ble også utført for indeksen som måler sinne, der $\alpha = .55$, (N=451) dermed viste denne skalaen og seg å være moderat.

4.2.2 Belastninger

TOPP- studien ønsket å vite mer om hvilke type belastninger eller stressende forhold 14-15 åringer har opplevd de siste 12 månedene, og laget derfor en belastningsskala med 12 spørsmål (se vedlegg 2). Spørsmålene tar for seg forhold i familien (mor/far, søsken, økonomiske problemer, sykdom) og den unges nærmiljø og venner (utstøtt av venner, rusproblemer, vanskeligheter). Eksempler på spørsmål som omhandler forhold i familien er: ”Foreldrene mine er for mye borte hjemmefra”, ”jeg hører at foreldrene mine krangler”. Eksempler på spørsmål som omhandler venner og nærmiljøet er: ”Jeg har blitt utstøtt av vennene mine og miljøet”, ”en av mine nærmeste er engstelig eller redd”. Ungdommene skulle krysse av for hvilke typer belastninger de har opplevd det siste året. Svaret ble avgitt ved hjelp av en 4-punkts Likert skala, fra 0 (Sjelden eller aldri), 1 (av og til), 2 (ganske ofte) og 3 (Svært ofte). Høy skåre indikerer at ungdommen utsettes for flere og eventuelt store belastninger i livet.

En gjennomsnittsindeks for de 12 spørsmålene som måler grad av belastninger ble konstruert, hvor de som har svart på 50 % eller mer ble tatt med i analysen, for å styrke kvaliteten på analysen.

Cronbachs' Alpha for belastningsskalaen hadde en moderat høy $\alpha = .64$, (N=440). Grunnen til at Alpha-verdien ikke er høyere, kan være fordi belastninger dekker flere områder, og dermed kan spørsmålene være såpass forskjellig fra hverandre. Dette er en indeks som er satt sammen av flere forskjellige typer stressende livs – belastninger, og en slik mangesidig indeks som søker å dekke et bredt område kan ikke forvente å få høy verdi av indre konsistens.

4.2.3 Normbrytende atferd (BQAB)

TOPP- studien ønsket å studere handlinger som representerte normbrudd. I TOPP- studien er det inkludert både alminnelige normbrudd, og mer alvorlige normbrudd, for å kunne fange opp bredden gjennom utviklingen fra tidlig ungdomsalder (12-13 år) og fram til voksen alder. (Mathiesen et al., 2007). Skalaen (Bergen questionnaire on antisocial behaviour) er laget basert på andre skandinaviske skalaer og er deretter validert i Norge (Kjeldsen, 2013). Spørreskjemaet som måler brudd på regler hos 14 – 15 åringer (t6) har 19 spørsmål (se vedlegg 3). Spørsmålene som måler normbrudd omhandler tyveri, skoleskulk, hærverk, fysisk utagerende atferd, oppholde seg andre steder enn lov, være ute senere på kvelden enn tillatt,

fysisk utagerende atferd, samt ran og våpenbruk. Ungdommene rangerte sitt svar på en 5 punkts Likert skala, fra 0 (ikke gjort det), 1 (gjort det 1 gang), 2 (gjort det 2-3 ganger), 3 (gjort det 4-10 ganger) og 4 (gjort det mer enn 10 ganger).

En gjennomsnittsindeks ble konstruert på bakgrunn av de 19 spørsmålene, der de som hadde svart på 50 % eller mer av spørsmålene ble tatt med i analysen. Dette ble gjort for å styrke kvaliteten på analysen. Høy skåre på denne skalaen vitner om større grad av normbrudd.

Reliabilitetsanalyse på indeksen for normbrytende atferd viser en god indre konsistens med en $\alpha=.83$, (N=438).

5 Statistiske analyser

For å undersøke nevnte hypoteser ble IBM Statistical Package for social sciences, (SPSS) 21 benyttet. Analysemetode som brukes for å analysere datamaterialet er Pearson product-moment korrelasjon, independent sample t-test, lineær regresjon, to stegs hierarkisk multipl regressjonsanalyse og tre stegs hierarkisk multipl regressjonsanalyse, for å undersøke en treveis interaksjon. Avhengig variabel i oppgaven er normbrytende atferd mens de uavhengige variablene er belastninger, frykt og sinne. En logaritmisk transformasjon av normbrytende atferd ble utført da data ikke var normalfordelt med positiv skewverdi. Dette er en transformasjon både Field (2009, s. 155) og Pallant (2004, s. 78) anbefaler. Det ble på forhånd kjørt analyser med bruk av transformerte skårer og råskårer i alle analysene, for å sammenligne resultatene, som er beskrevet i resultatdelen. Før selve hovedanalysene, ble det utført en rekke foranalyser av datamaterialet for å sjekke for flere krav, som er beskrevet i delen nedenfor.

Tidligere forskning omkring normbrytende atferd har som regel brukt enkel regresjon (Herrenkohl et al., 2000) for å se på sammenhenger mellom en avhengig og en eller flere uavhengige variabler. En annen studie som undersøkte eksternaliserende atferdsproblemer i sammenheng med familieførelse, mors utdanning, kjønn, livshendelser og grad av barneomsorg benyttet to stegs multipl hierarkisk regressjonsanalyse (Bradley & Corwyn, 2008). Dette og studiens formulering av hypoteser støttet valg av analysemetode.

5.1 Preliminære analyser

Det er viktig før videre analyser å undersøke hvorvidt dataene oppfyller kravene for normalitet, linearitet og multikollinearitet. For å undersøke normalitet kan skewness og

kurtose benyttes, der verdier rundt 0 tyder på normalitet. "Kolmogorow-Smirnov" statistikk kan og benyttes for å undersøke normalitet. Dersom Kolmogorow-Smirnov viser et ikke-signifikant resultat tyder det på normalitet (Christophersen, 2013; Pallant, 2004), men overfor store datasett er "Kolmogorov-Smirnov" sensitiv, slik at signifikante resultater kan oppstå selv om dette nødvendigvis ikke betyr at forutsetningen for normalfordeling er brutt. Derfor bør de tolkes sammen med verdiene av skewness, kurtose og normal Q-Q eller P-P plot (Field, 2009, s. 148). Ved å se på tabell 1, ser man at skewness og kurtose for belastninger og normbrytende atferd er høyreskjev med positive skewness, særlig gjelder dette skalaen som måler normbrytende atferd. Dette er ikke veldig overraskende da perfekt normalfordeling er ganske uvanlig i sosial vitenskap og ved store utvalg vil skjevheten mest sannsynligvis ikke vært av stor betydning for analysen (Pallant, 2007). Ved regresjonsanalyser er det viktig at de uavhengige variablene ikke korrelerer for mye. Pallant (2004) har satt et krav på .7 da verdier over det kan indikere multikollinearitet. Som vist i tabell 3 ser man at antagelsen for multikollinearitet ikke er brutt, med inter item korrelasjoner på .12 - .42. Dette bekreftes og av toleranse verdier på over .10 og VIF verdier under 10.

Ved å sjekke "boxplot" ble det funnet noen ekstreme uteliggere for alle variablene, dette kan gi grunnlag for og rekode eller fjerne disse verdiene. For å undersøke om uteliggere har noen ekstrem påvirkning på gjennomsnittet for skalaen kan man sammenligne gjennomsnittet med 5 % trimmet gjennomsnitt. I analysen var det ikke store forskjellene mellom disse to gjennomsnittene, noe som betyr at uteliggerne ikke har spesielt stor innflytelse. Det ble dermed bestemt å beholde de ekstreme uteliggerne, da de var få og ble tolket som reelle svar. Dersom disse hadde blitt fjernet kunne viktige nyanser i svarene bli fjernet. Av analysen var det kun skalaen som måler normbrytende atferd som viste en større forskjell mellom gjennomsnitt (0,2360) og 5 % trimmet gjennomsnitt (0,1949). Det første som ble sjekket var at data var korrekt tastet inn, noe det også var. Dermed ble denne variabelen undersøkt nærmere i videre analyser.

5.2 Logaritmisk transformasjon

Det første som ble utført før videre analyser var en logaritmisk transformasjon av skalaen som måler normbrudd da data ikke var normalfordelt med høyreskjev positiv skewness og høy kurtose, noe som også histogrammet og "Normal P-P plot" viste. Problemer med skjevhet er at det bør vurderes skjønnsmessig, da verdier mellom -1 og 1 vanligvis ikke skaper problemer for analyser som forutsetter normalfordeling, mens verdier større enn +3 kan gjøre

det. De samme skjønnsmessige kriteriene gjelder også for kurtose (Christophersen, 2013; Pallant, 2004). Skalaen som måler normbrudd hadde skewness på 2,285, som er veldig nærme 3 og kurtose på 6,691, som viser at man har en "heavy – tailed" distribusjon, med en relativt bratt kurve (Field, 2009). Separate analyser med råskårer og transformerte skårer ble utført i to omganger, for å sjekke signifikansverdien og for å se om det ga forskjellig grad av andel forklart varians på normbrudd. For å vise til en av analysene som ble utført (lineær regresjon), viste en logaritmisk transformasjon at belastninger kunne forklare (som inkluderer normbrudd (AV) og belastninger (UV)) 17,6 % av variansen på antisosial atferd, $F(1, 445) = 94.85, p < .001$. Mens ved bruk av råskårer forklarte belastninger 17,9 % av variansen på antisosial atferd, $F(1, 445) = 96.974, p < .001$. Betaverdiene ved bruk av transformerte skårer og råskårer pekte i samme positive retning, med kun små forskjeller mellom variablene. Det er i tillegg mye diskusjoner rundt hvorvidt man skal benytte seg av transformerte skårer (Field, 2009; Pallant, 2004). Siden mønsteret av resultater ikke endrer seg nevneverdig, tyder det på at man ikke har noe å vinne på å transformere eller rekode. I forhold til prinsippet om parsimoni har man som mål å velge den enkleste løsningen innen forskning. Dersom man kan forsvare å benytte ikke-transformerte data innen fagfeltet, vil det være i tråd med prinsippet. Dette, i tillegg til Pallant (2007) sin argumentasjon om sjeldenhet av perfekt normalfordeling i sosial vitenskap (som nevnt i preliminære analyser) valgte jeg å benytte meg av de opprinnelige skårene i videre analyser

6 Resultater

6.1 Deskriptiv statistikk

Tabell 1. Gjennomsnitt, standardavvik og skewness for variablene frykt, sinne, belastninger og normbrudd

N	Variablene	Min	Max	Mean	Std. avvik	Skewness	Kurtose	α
455	Frykt	0	3.50	1,4707	0,68442	.307	-.035	.55
455	Sinne	0	3.50	1,7632	0,63800	.300	-.193	.55
447	Belastninger	0	1.73	0,2876	0,26407	1.597	3.845	.64
456	Normbrudd	0	2,32	0,2360	0,31855	2.285	6.991	.83

Frykt: Høy skåre på frykt indikerer at personen viser mer frykt, sammenlignet med personer som skårer lavt på frykt. I utvalget ser man at gjennomsnittsskåren ligger på 1,47, minimums – og maksimumskåren er fra 0 - 3,50 (tabell 1). Standardavviket er på 0,68, noe som viser at

det er en spredning i skåren.

Sinne: Høy skåre på sinne indikerer at personen lett blir sint, mens lav skåre indikerer motsatt. I utvalget er gjennomsnittsskåren på 1,76. Standardavviket er på 0,63, som indikerer at det er spredning i skårene.

Belastninger: Høy skåre på belastninger indikerer at man har opplevd belastninger i livet. Gjennomsnittsskåren i utvalget befinner seg i den lavere delen av skalaen, noe som tyder på at ungdommene opplever lite belastninger i livene sine.

Normbrudd: Høy skåre på normbrudd indikerer flere antall normbrudd, mens en lavere skåre indikerer færre eller ingen. Gjennomsnittet for utvalget befinner deg i den nedre delen av skalaen, noe som tyder på at ungdommene utfører relativt lite normbrytende atferd.

Tabell 2. Gjennomsnitt separat for gutter og jenter på normbrud, belastninger, sinne og frykt

Er du jente eller gutt		Normbrudd	Belastninger	Sinne	Frykt
Gutt	Gjennomsnitt	,2537	,2359	1,6592	1,1968
	N	202	197	202	202
	Standardavvik	,32629	,25399	,63900	,58403
Jente	Gjennomsnitt	,2218	,3283	1,8462	1,6894
	N	254	250	253	253
	Standardavvik	,31218	,26523	,62615	,68094

Tabell 2 gir en oversikt over gjennomsnittet for gutter og jenter på de fire variablene, normbrudd, belastninger, sinne og frykt, for å gi en oversikt over kjønnsforskjeller på de fire variablene. På normbrudd har guttene en litt høyere gjennomsnittsskåre enn jentene, noe som var forventet ut i fra tidligere litteratur (se litteraturoppsummering). På belastninger skåret jentene noe høyere i gjennomsnitt enn det guttene gjorde, det sammen gjaldt for frykt og sinne, der jentene skårer litt høyere i gjennomsnitt enn guttene. Av tabell 2 kan man også se at jentene er i overtall, noe som kan være grunnen til at jentene har høyere gjennomsnitt enn guttene.

I tillegg ble det utførte en independent sample t-test, for å sammenligne gjennomsnittet for de to gruppene. Dette er en test det er vanlig å benytte dersom man vil sammenligne gjennomsnittet på kontinuerlige variabler (Pallant, 2007). Testen viste at jentene skåret

signifikant høyere enn guttene på belastninger, $t(427, 726) = 3.75, p < .001$. I tillegg skåret jentene signifikant høyere enn guttene på sinne, $t(443) = 3.11, p = .002$, det gjorde de også på frykt, $t(440,79) = 8.22, p < .001$. Mens det ikke ble funnet noen signifikante kjønnsforskjeller på normbrudd, $t(443) = .907, p = .365$.

6.2 Korrelasjon

Tabell 3. Korrelasjonsmatrise mellom normbrudd, belastninger, sinne og frykt

Korrelasjon mellom variabel	Normbrudd	Belastninger	Sinne	Frykt
Normbrudd				
Belastninger	.42**			
Sinne	.34**	.23**		
Frykt	.12**	.27**	.28**	

** . Korrelasjon er signifikant på $p < .05$

Forholdene mellom normbrudd, belastninger, frykt og sinne korrelerer. $p < .001$.

Forholdene mellom normbrudd og belastninger, frykt og sinne ble undersøkt ved bruk av Pearson product-moment korrelasjon, med to halet signifikanstest. Alle variablene korrelerte signifikant med hverandre, $p < .001$ (tabell 3).

Ifølge Cohens (1988) retningslinjer for korrelasjonskoeffisienter korrelerer normbrudd og belastninger på et positivt moderat nivå, $r = .42, n=447$. Videre for Cohens (1988) retningslinjer korrelerer normbrudd og sinne, $r = .34, n=455$, på et mindre, men positivt moderat nivå. Normbrudd og frykt har den minste positive korrelasjonen, $r = .12, n=455$.

Cohens (1988) retningslinjer viser og at belastninger og sinne har en svak, men positiv korrelasjon, $r = .23, n=446$. Mens belastninger og frykt har en litt større, men fortsatt svak positiv korrelasjon, $r = .27, n=446$. Til slutt viste det seg at sinne og frykt korrelerte med en svak positiv korrelasjon, $r = .28, n=454$.

Det ble utført en Fisher's r-til-z transformering (Preacher, 2002) for å teste ut om to korrelasjonsverdier fra to uavhengige utvalg var signifikant forskjellig fra hverandre. Fant ingen signifikante korrelasjonsforskjeller mellom gutter og jenter for noen av variablene (normbrudd, belastninger, sinne og frykt).

6.3 Regresjonsanalyse

Hypotese 1. Belastninger kan føre til normbrudd.

Det ble utført en lineær regresjonsanalyse for å vise at det er en sammenheng mellom belastninger og normbrytende atferd. Lineær regresjon egner seg når man skal predikere verdier fra en variabel på en annen (Field, 2009). Resultatene vises i tabell 4.

Tabell 4. Lineær regresjon mellom belastninger og normbrudd

Prediktorer				Sig.
Modell 1	β	b	R ²	
Belastninger	.423	.510	.179	.001***

***p < .001

Tabell 4 viser at det er en sammenheng mellom belastninger og normbrudd. Belastninger forklarer 17,9 % av variansen på normbrudd hos ungdommene med $F(1,445) = 96.97$, $p < .001$. Belastninger kunne forklare en signifikant varians på normbrudd, ($\beta = .42$, $p < .001$).

Hypotese 2. Effekten av belastninger på normbrudd fremmes av sinne.

En mulig moderatoreffekt ble testet ut i steg 2. Først måtte et nytt produktledd konstrueres, der man multipliserer sammen de to leddene man tror det er en interaksjon mellom.

Belastninger ble dermed multiplisert med sinne.

Deretter ble det utført en to stegs hierarkisk multippel regresjonsanalyse, med normbrudd som avhengig variabel i steg 1, og belastninger og sinne som uavhengige variabler, mens interaksjonsleddet ble tilført i steg 2.

Tabell 5. To stegs hierarkisk regresjonsanalyse: Effekten av belastninger, sinne og interaksjonen mellom belastninger og sinne på normbrudd

	Modell 1			Modell 2		
	b	β	Sig.	b	β	Sig.
Belastninger	.437	.362	.001***	-.200	-.166	.171
Sinne	.127	.254	.001***	.025	.049	.418
Belastninger*sinne	-	-	-	.322	.639	.001***
R²	.240			.275		

p < .001***

Resultatene vises av tabell 5 hvor man ser at modellens forklaringskraft R² øker signifikant fra modell 1 (R²= .240) til modell 2 (R²= .275). Den første modellen inkluderte belastninger og sinne og forklarte 24 % av variansen på normbrudd hos ungdommene med, F (2, 443) = 69.86, p < .001, mens modell 2 som inkluderte interaksjonsleddet forklarte 27,5 % av variansen på normbrudd hos ungdommene med, F (3, 442) = 55.90, p < .001. Modellens forklaringskraft økte med, 3,5 %, som er en signifikant økning, p < .001. I modell 2 som vist i tabell 5 kommer det frem at belastninger (p= .171) og sinne (p= .418) ikke lenger gir et signifikant bidrag til modellens forklaringskraft.

Hypotese 3. Effekten av belastninger på normbrudd reduseres av frykt?

En mulig moderatoreffekt ble testet ut i steg 2. Først måtte et nytt produktledd konstrueres, der man multipliserer sammen de to leddene man tror det er en interaksjon mellom.

Belastninger ble dermed multiplisert med frykt.

Deretter ble det utført en to stegs hierarkisk multippel regresjonsanalyse, med normbrudd som avhengig variabel i steg 1, og belastninger og frykt som uavhengige variabler, mens interaksjonsleddet ble tilført i steg 2.

Tabell 6. To stegs hierarkisk regresjonsanalyse: Effekten av belastninger, frykt og interaksjonen mellom belastninger og frykt på normbrudd.

	Modell 1			Modell 2		
	b	β	Sig.	b	β	Sig.
Belastninger	.506	.419	.001***	.496	.411	.001***
Frykt	.006	.014	.759	.005	.010	.883
Belastninger*frykt	-	-	-	.006	.010	.937
R²		.179			.179	

p < .001***

Resultatene vises av tabell 6 hvor man ser at modellens forklaringskraft R² ikke øker signifikant fra modell 1 (R²=.179) til modell 2 (R²=.179). Den første modellen inkluderte belastninger og frykt og forklarte 17,9 % av variansen på normbrudd hos ungdommene med, F (2, 443) = 48.32, p < .001. Modell 2 som inkluderte interaksjonsleddet forklarte også 17,9 % av variansen på normbrudd hos ungdommene med, F (3, 442) = 32.14, p < .001.

Interaksjonsleddet på normbrudd hadde ingen signifikant økning i modell 2, p=.937. Det var bare belastninger som var signifikant, p<.001, i modell 1 og 2.

6.4 Kjønnforskjeller

For å se på analyser separat for gutter og jenter ble det utført ”split – file”, med ”compared groups”, deretter ble en to stegs hierarkisk regresjonsanalyse utført på samme måte som tidligere, men nå kom det opp separat for gutter og jenter, noe som gjør det mulig å si noe om forekomst for gutter og jenter separat. Deretter ble det gjennomført en tre stegs hierarkisk regresjonsanalyse, hvor en treveis interaksjon ble undersøkt for å finne ut om det var signifikante kjønnforskjeller i effekten av sinne/frykt på sammenhengen mellom belastninger og normbrytende atferd.

6.4.1 Kjønnforskjeller i sinne på normbrudd

Hypotese 4. Effekten av sinne på sammenhengen mellom belastninger og normbrytende atferd er større for gutter.

Det ble det utført en to stegs hierarkisk multippel regresjonsanalyse, med normbrudd som avhengig variabel i steg 1, og belastninger og sinne som uavhengige variabler, mens interaksjonsleddet ble tilført i steg 2.

Tabell 7. To stegs hierarkisk regresjonsanalyse for gutter: Interaksjonen mellom belastninger og sinne på normbrudd.

Gutter	Modell 1			Modell 2		
	b	β	Sig.	b	β	Sig.
Belastninger	.538	.419	.001***	-.098	-.076	.655
Sinne	.117	.230	.001***	.035	.069	.393
Belastninger*sinne	-	-	-	.307	.583	.002**
R²		.269			.305	

***p<.001 **p<.05

Resultatene vises av tabell 7 hvor man ser at modellens forklaringskraft R^2 øker signifikant fra modell 1 ($R^2=.269$) til modell 2 ($R^2=.305$). Den første modellen inkluderte belastninger og sinne og forklarte 26, 9 % av variansen på normbrudd hos guttene med, $F(2,194) = 35.74$, $p < .001$. Etter at variablene i modell 2 ble inkludert samt interaksjonsleddet forklarte modellen i sin helhet 30, 5 % av variansen på normbrudd hos guttene med, $F(3, 193) = 28.16$, $p < .001$. Modellens forklaringskraft økte med 3,5 % i modell 2, som er en signifikant økning, $p < .001$. I modell 2 som vist i tabell 7 kommer det frem at belastninger ($p = .655$) og sinne ($p = .393$) ikke lenger gir et signifikant bidrag til modellens forklaringskraft. Mens interaksjonsleddet er det eneste som var statistisk signifikant med den høyeste beta verdien ($\beta = .583$, $p = .002$), altså finner vi en interaksjon mellom sinne, belastninger og normbrudd for gutter.

Tabell 8. To stegs hierarkisk regresjonsanalyse for jenter: Interaksjonen mellom belastninger og sinne på normbrudd.

Jenter	Modell 1			Modell 2		
	b	β	Sig.	b	β	Sig.
Belastninger	.409	.348	.001***	-.141	-.120	.487
Sinne	.150	.301	.001***	.047	.094	.307
Belastninger*sinne	-	-	-	.286	.574	.005**
R²	.259			.283		

***p<.001 **p<.05

Resultatene for jentene vises i tabell 8 hvor man ser at modellens forklaringskraft R² øker signifikant fra modell 1 (R²=.259) til modell 2 (R²=.283). Den første modellen inkluderte belastninger og sinne og forklarte 25, 9 % av variansen på normbrudd hos jenter med, F (2, 246) = 42. 95, p< .001. Etter at variablene i modell 2 ble inkludert samt interaksjonsleddet forklarte modellen i sin helhet 28, 3 % av variansen på normbrudd hos jentene med, F (3, 245) = 31.19, p= .005. Modellens forklaringskraft økte med 2,4 %, som er en signifikant økning, p< .001. I modell 2 som vist i tabell 8 kommer det frem at belastninger (p= .487) og sinne (p= .307) ikke lenger gir et signifikant bidrag til modellens forklaringskraft. Mens interaksjonsleddet er det eneste som var statistisk signifikant med den høyeste beta verdien (β = .574, p= .005).

Til slutt ble det utført en tre stegs hierarkisk regresjonsanalyse, hvor en treveis interaksjon ble undersøkt, hvor kjønn ble med i alle stegene. I steg 1 ble kjønn, belastninger og sinne satt, i steg 2 var det kjønn multiplisert med sinne, kjønn multiplisert med belastninger, og belastninger multiplisert med sinne. I det tredje og siste steget ble kjønn, belastninger og sinne multiplisert sammen. Dette ble utført for å kunne se om det var signifikante kjønnsforskjeller i sinne på sammenhengen mellom belastninger og normbrudd. Det var ingen signifikante kjønnsforskjeller i sinne, (β =.014, p=.917). Det var heller ingen signifikant interaksjonseffekt mellom belastninger og sinne (β =-.032, p=.900) (se vedlegg 4). Dermed var det ingen signifikante kjønnsforskjeller i sinne på sammenhengen mellom belastninger og normbrytende atferd.

6.4.2 Kjønnforskjeller i frykt på normbrudd

Hypotese 5. Effekten av frykt på sammenhengen mellom belastninger og normbrytende atferd er større for jenter

Det ble det utført en to stegs hierarkisk multippel regresjonsanalyse, med normbrudd som avhengig variabel i steg 1, og belastninger og frykt som uavhengige variabler, mens interaksjonsleddet ble tilført i steg 2.

Tabell 9. To stegs hierarkisk regresjonsanalyse for gutter: Interaksjonen mellom belastninger og frykt på normbrudd.

Gutter	Modell 1			Modell 2		
	b	β	Sig.	b	β	Sig.
Belastninger	.578	.450	.001***	.311	.242	.119
Frykt	.051	.092	.156	.005	.010	.911
Belastninger*frykt	-	-	-	.175	.255	.141
R²		.227			.236	

***p<.001

Resultatene vises av tabell 9 hvor man ser at modellens forklaringskraft R² ikke øker signifikant fra modell 1 (R²=.227) til modell 2 (R²=.236), men at det er en økning der. Den første modellen inkluderte belastninger og frykt og forklarte 22,7 % av variansen på normbrudd hos guttene med, $F(2, 194) = 28.46, p < .001$. Modell 2 som inkluderte interaksjonsleddet forklarte 23,6 % av variansen på normbrudd hos guttene med, $F(3, 193) = 19.82, p = .141$. R² øker med .009, det vil si 0.9 % økt forklart varians, der økningen ikke er signifikant, $p = .141$. Det var ingen signifikante variabler i modell 2.

Tabell 10. To stegs hierarkisk regresjonsanalyse for jenter: Interaksjonen mellom belastninger og frykt på normbrudd.

Jenter	Modell 1			Modell 2		
	b	β	Sig.	b	β	Sig.
Belastninger	.478	.406	.001***	.150	.552	.001***
Frykt	.018	.039	.516	.052	.113	.284
Belastninger*frykt	-	-	-	.093	.188	.337
R²		.174			.177	

***p<.001

Resultatene for jenter vises i tabell 10 hvor man ser at modellens forklaringskraft R² ikke øker signifikant fra modell 1 (R²=.174) til modell 2 (R²=.177), men at det er en liten økning der. Den første modellen inkluderte belastninger og frykt og forklarte 17,4 % av variansen på normbrudd hos jentene med, F (2, 246) = 25.91, p< .001. Modell 2 som inkluderte interaksjonsleddet forklarte 17,7 % av variansen på normbrudd hos jentene med, F (3, 245) = 17.57, p= .337. R² øker med .003, det vil si 0.3 % økt forklart varians, der økningen ikke er signifikant, p=.337. Den eneste signifikante variabelen i modell 1 og 2 var belastninger, p< .001.

Til slutt ble det på samme måte utført en tre stegs hierarkisk regresjonsanalyse hvor en treveis interaksjon ble undersøkt, hvor kjønn ble med i alle stegene. I steg 1 ble kjønn, belastninger og frykt satt, i steg 2 var det kjønn multiplisert med frykt, kjønn multiplisert med belastninger, og belastninger multiplisert med frykt. I det tredje og siste steget ble kjønn, belastninger og frykt multiplisert sammen. Dette ble utført for å kunne se om det var signifikante kjønnsforskjeller i frykt på sammenhengen mellom belastninger og normbrudd. Det var ingen signifikante kjønnsforskjeller i frykt, (β =-.109, p=.443). Det var heller ingen signifikant interaksjonseffekt mellom belastninger og frykt (β =-.447, p=.075) (se vedlegg 5). Dermed var det ingen signifikante kjønnsforskjeller i frykt på sammenhengen mellom belastninger og normbrytende atferd.

7 Diskusjon

7.1 Bakgrunn og formål

Hensikten med denne studien av et norsk populasjonsbasert utvalg av 14-15 åringer var å undersøke om belastninger vil ha forskjellig innvirkning på normbrytende atferd avhengig av temperament. De enkelte faktorene har i tidligere forskning blitt undersøkt opp mot normbrudd (Nigg, 2006; Nordahl et al., 2005; Rothbart et al., 2000). Så vidt jeg har funnet, har ingen sett på interaksjonen mellom belastninger, og frykt eller sinne hos 14-15 åringer og i hvilken grad det kan bidra til endring i normbrudd. Kan frykt fungere som en beskyttelsesmekanisme og kan sinne kan fungere som en risikomekanisme mot å utvikle normbrytende atferd hos barn som har opplevd belastninger? Da det var 458 ungdommer som deltok, antas det at denne studien til en viss grad kan være med å bidra med nyttig kunnskap om normbrudd i ungdomsalder også, ved å belyse interne og eksterne faktorer som henger sammen med normbrytende atferd.

Kort oppsummert ble det funnet at belastninger som er opplevd det siste året predikerer normbrytende atferd hos ungdommene. Belastninger forklarte hele 17.9 % av variansen i normbrytende atferd hos ungdommene. Videre ble det funnet at frykt ikke har noen signifikant sammenheng med normbrytende atferd hos de som har opplevd belastninger. Derimot hadde temperamentstrekket sinne en modererende effekt på sammenhengen mellom belastninger og normbrytende atferd hos ungdommer, noe som tyder på at sinne fungerte som en risikomekanisme for utvikling av normbrytende atferd hos de ungdommene som har opplevd belastninger. Med hensyn til kjønnsforskjeller ble det ikke funnet noen signifikante kjønnsforskjeller, verken på effekten av sinne på sammenhengen mellom belastninger og normbrytende atferd, eller på effekten av frykt.

7.2 Belastninger hos ungdommen

7.2.1. Kan belastninger føre til normbrudd

En forutsetning for å kunne undersøke om temperament var en moderator, var først og fremst å vise at det var en sammenheng mellom belastninger og normbrytende atferd – noe resultatene bekreftet. Dette funnet er i overensstemmelse med hva andre tidligere har funnet på området som angår belastninger og normbrytende atferd (Bradley & Corwyn, 2008;

Herrenkohl et al., 2000; Jaffe et al., 1986; Rutter, 2003). Banduras (1977) sosiale læringsteori kan også knyttes opp mot sammenhengen, og viser til hvordan barn og unge som opplever belastninger i livet, både auditivt og visuelt, kan utvikle normbrytende atferd gjennom modellering. Eksempler kan være å se at foreldrene sine krangler med hverandre, eller observere at noen tar varer fra kjøpesenter, butikk eller kiosk uten lov.

Samtidig er det viktig å vise til at ikke alle som opplever belastninger utvikler en problematisk atferd. Annen forskning har pekt på at ikke alle som blir utsatt for risikoeksponering og stress utvikler psykiske problemer. Emmy Werner og Ruth Smith (gjengitt i Borge, 2010, s. 19) fulgte opp en gruppe risikoutsatte barn født i 1955 gjennom 40 år. Hovedfokuset i studien var å studere samspeillet mellom barns oppvekst og miljørisikoen de befant seg i. Poenget var å karakterisere risikobarna som mot alle odds klarte seg bra. Denne undersøkelsen var med på å vise at selv om barn vokser opp i fattigdom og under risiko er det ikke en selvfølge at alle utvikler seg i en dårlig og negativ retning. Noen av barna i undersøkelsen klarte seg bra til tross for en dårlig forutsetning (Werner, 1996). Slike studier indikerer at det må flere faktorer til, for eksempel et sårbart temperament, for et negativt utfall.

7.3 Interaksjonseffekt

Sårbarhetsmodellen fremlegger at enkelte temperamentstrekk kan fungere som en sårbarhet for utvikling av psykopatologi, som kan få utslag når faktorer i miljøet spiller inn (Shiner & Caspi, 2003). Dette støttes av temperament og personlighetsforskning som viser til hvordan barnets temperament kan være med på å styre hvordan man føler, tenker og handler i situasjoner (Tetzchner, 2012). Dermed var det grunn til å anta en interaksjonseffekt mellom belastninger og temperament på normbrytende atferd.

7.3.1 Effekten av belastninger på normbrudd er betinget av sinne

Resultatene viste at ungdommer med et høyt sinnennivå, som også har opplevd belastninger i løpet av det siste året, utfører større grad av normbrytende handlinger. Jeg har ikke klart å finne andre studier som har undersøkt dette, ergo kan det ikke direkte støtte tidligere funn, men hypotesen stemmer delvis overens med hva tidligere forskningen har framsatt på temaet, bare i separate deler. I forhold til sinne har mye av forskningen vist til hvordan observasjon av uenighet og krangel mellom partnere kan øke sannsynligheten for sinne og aggresjon, som

fortoner seg i utagerende og normbrytende handlinger (Bandura, 1977; Geen & Berkowitz, 1969). Det er viktig å nevne at forskning på ungdommer er begrenset, sammenlignet med sped – og småbarns forskning. Resultatene tyder på at ungdom i 14-15 års alder som har mye sinne og aggresjon i seg, samtidig som de har opplevd belastninger i livet, utfører normbrytende handlinger i større grad.

Forskning har vist til at et vanskelig temperament fra spedbarnsalder og småbarnsalder ofte omtalt som negativ emosjonalitet, herunder frustrasjon/sinne, kan føre til senere normbrytende atferd, men at miljøet har en innvirkende rolle, for hvilken retning forløpet eventuelt får (Olafsen, 2010). Lochman, Barry, Powell og Young, (2010) sier at sinne er som regel, men ikke i alle tilfeller en forløper for aggresjon og normbrytende atferd. Gillom og kollegaer (2002) viser til at emosjonsregulering, og da særlig regulering av sinne, har en betydningsfull rolle i utvikling av selvkontroll. I følge Lerner og Keltner sin ”appraisal tendency model” (2001) tyder det på at sinte ungdommer er optimistiske som et resultat av at de opplever å ha kontroll i situasjoner. Denne modellen sier at optimismen hos sinte personer fører til at disse personene gjør feilvurderinger, og dermed ledes til å engasjere seg i risikotakende atferd. Dette tyder på at sinte personer har problemer med regulering av selvkontroll, da de engasjerer seg i normbrytende atferd.

Det meste av temperamentsforskning og utvikling av problematferd har tatt for seg spedbarn og småbarns temperament, for deretter å trekke paralleller og generalisere fra dette til atferd som oppstår i senere alder (Mathiesen & Janson, 2010; Olafsen, 2010). Derfor ville denne studien fokusere på temperament, belastninger og normbrytende atferd ved en spesifikk alder, uten at nødvendigvis disse ungdommene som er med i undersøkelsen har hatt et vanskelig temperament eller vært preget av negative livsbelastninger i sped- og/eller småbarnsalderen.

7.3.2 Effekten av belastninger på normbrudd er betinget av frykt?

Resultatene fra analysen viste at det ikke var en signifikant interaksjonseffekt på normbrytende atferd. Ifølge Lerner og Keltner sin ”appraisal tendency modell” (2001), vil personer som er mer engstelig og fryktfull bli dratt i retningen mot pessimisme, og normalt sett vil disse personene være risikomotvillige. Dermed var det grunn til å anta at personer som er mindre engstelige og fryktfulle ville engasjere seg i risikotakende atferd eller normbrytende atferd. Det var da grunn til å tro at temperamentstrekket frykt ville ha en innvirkning på normbrytende atferd, hos de som har opplevd belastninger i løpet av det siste året.

Funnene som vises i resultatdelen var litt overraskende i forhold til det tidligere

forskning har framsatt. Det var forventet å finne en interaksjonseffekt på normbrytende atferd. Ved tidligere forskning har flere vist til hvordan personer som viser mindre frykt er i fare for å utvikle normbrytende atferd (Derryberry & Rothbart, 1997; Nigg, 2006; Rothbart et al., 2000). Dermed var det grunnlag for å anta at de som skåret høyt på frykt ikke ville utføre normbrytende atferd. Men det kan være andre faktorer som fører til at frykt i den foreliggende studien ikke hadde noen innvirkning på forholdet mellom belastninger og normbrytende atferd. En grunn kan skyldes at frykt oftere er funnet å ha en større sammenheng med angst og depresjon (internaliserende problemer) enn med eksternaliserende problemer (utagerende atferd) (Eisenberg et al., 2010; Rothbart et al., 2000). Noe som også gjelder for dette utvalget, da frykt ikke hadde noen signifikant sammenheng med normbrudd.

7.4 Kjønnforskjeller

7.4.1 Belastninger, sinne og normbrytende atferd

En interessant ting å undersøke var å se om det eksisterte kjønnforskjeller i sinne på sammenhengen mellom belastninger og normbrytende atferd. Innenfor feltet utagerende atferd, er det en kjent sak at gutter er overrepresentert i forhold til jenter. Gutter skårer blant annet høyere på aggressiv atferd (Kjeldsen, 2013). Dermed var det grunn til å anta at interaksjonen mellom belastninger og sinne på normbrudd var høyere for gutter enn for jenter. Analysen viste at den totale modellen for gutter forklart hele 30,5 prosent av variansen på normbrytende atferd, mens for jenter forklarte modellen 28,3 prosent av variansen på normbrytende atferd. Det var forventet å finne at effekten av sinne på sammenhengen mellom belastninger og normbrytende atferd hos gutter var høyere enn hos jenter. Det skiller bare 2,2 prosent mellom gutter og jenter, noe som tyder på at også jenter i dette datasettet har et relativt likt sinnenivå som guttene. Til tross for dette eksisterte det ingen signifikante kjønnforskjeller i sinne, da dette ble undersøkt. Da det meste av tidligere forskning har tatt utgangspunkt i gutter, kan det diskuteres om modellene kan generaliseres til å gjelde for jenter (Kjeldsen, 2013).

7.4.2 Belastninger, frykt og normbrytende atferd

Det var grunn til å anta at effekten av frykt på sammenhengen mellom belastninger og normbrytende atferd var høyere for jenter enn for gutter. Jenter rapporter å ha flere

internaliserende problemer enn gutter hvor dette er undersøkt, da jenter vanligvis rapporterer å ha høyere nivå av frykt enn gutter (Volbrecht & Goldsmith, 2010; Kjeldsen, 2013; Nordahl et al., 2005; Rydell et al., 2009). I tillegg er store deler av litteraturen som er gjort omkring temperamentstrekket frykt relatert til internaliserende problemer. Analysen viste det motsatte, noe som dermed var uventet. Det viste seg at den totale modellen for gutter forklarte hele 23 prosent av variansen på normbrytende atferd, men variansen var ikke signifikant. For jenter forklarte modellen bare 17,7 prosent av variansen på normbrytende atferd, men viste seg også som ikke – signifikant. Det var heller ingen signifikante kjønnsforskjeller i frykt på sammenhengen mellom belastninger og normbrytende atferd. Det skulle basert på tidligere forskning vært omvendt, men ser man på gjennomsnittet, ser man at jentene skåret høyere enn guttene på frykt. I tillegg hadde flere jenter enn (N= 254), gutter (N= 202) besvart spørsmål som måler grad av frykt.

Werner og Smith (gjengitt i Klefbeck og Ogden, 2003, s. 34) har vist til at jenter i større grad enn gutter mestrer belastninger i oppveksten. Lignende fant også Yates og kollegaer (2003) da de undersøkte konflikt mellom partnere, da de så at gutter er mer sårbare enn jenter når det kommer til stressende negative livsbelastninger. Werner og Smith (gjengitt i Klefbeck og Ogden, 2003, s. 34) peker på flere faktorer som kan være årsaken. Blant annet at gutter ofte opplever mer stress i barndommen og oppveksten. Dette kan være en forklaring på hvorfor guttene hadde høyere forekomst på både sinne og frykt på sammenhengen mellom belastninger og normbrytende atferd. En annen grunn kan være at andre risikofaktorer, som pubertet og sosiale relasjoner for eksempel spiller sterkere inn hos jenter. Av analysen viser deskriptiv statistikk at jentene i gjennomsnitt skåret høyere enn guttene på belastninger, noe som var overraskende i forhold til det Werner og Smith (gjengitt i Klefbeck & Ogden, 2003) rapporterte og det Yates og kollegaer (2003) fant. Men dette kan blant annet skyldes at jentene er i flertall ved rapportering av belastninger (N=250) i forhold til guttene (N=197).

7.5 Metodiske begrensinger

7.5.1 Parametriske vs. Ikke-parametriske tester

Siden noen av variablene i oppgaven (belastninger og normbrudd) ikke oppfylte alle forutsetningene som egentlig kreves for å kunne benytte parametriske tester, kunne ikke-parametriske tester vært en alternativ metode. Grunnen til at det ble benyttet parametriske tester (t-test, korrelasjon og regresjonsanalyse) er fordi det er flere utfordringer ved å benytte

seg av ikke-parametriske tester. Pallant (2007) mener at en av ulempene er at ikke-parametriske tester er mindre sensitive til datamaterialet enn parametriske tester, noe som kan føre til at forskjeller mellom grupper ikke blir oppdaget, selv om det faktisk eksisterer. Ikke-parametriske tester egner seg i tillegg for datamateriale med få deltagere, og for data som er målt på ordinal eller nominal nivå, eller dersom data ikke møter kriteriene parametriske tester krever, i tillegg ved store utvalg vil ikke skjevheten utgjøre en forskjell i analysen. Pallant (2007) argumenterer for at dersom man kan benytte seg av parametriske tester er det en fordel å gjøre det, i tillegg til utfordringene ved å tolke ikke-parametriske tester. Dermed ble det bestemt at analysemetodene skulle baseres på parametriske tester.

7.5.2 Temperament

Temperamentstrekkene sinne og frykt har vært fokuset i denne studien. Det er viktig å vise til at en ekstrem grad av temperament kan sees som vansker. I den foreliggende studien ble det blant annet vist til hvordan temperamentstrekket sinne modererer forholdet mellom belastninger og normbrytende atferd, og at ungdommene i studien som hadde høyere grad av sinne også utførte normbrytende handlinger. Kanskje dette kan skyldes at det muligens måles noe overlapp her.

Et annet problem som kan belyses har med måleskalaen EAS å gjøre. EAS ble brukt for å operasjonalisere temperament i den foreliggende studien. En av ulempene ved EAS er at det er et veldig kort spørreskjema å fylle ut, med bare fire spørsmål for hver kategori, dette er lite når en skal forsøke å fange opp vide domener. En konsekvens av få spørsmål innenfor hver kategori var at den indre konsistensen for frykt og sinne var moderat (Mathiesen & Janson, 2010). Den moderate konsistensen i den foreliggende studien kan skyldes at indeksen for frykt bare består av fire spørsmål, hvorav det ene spørsmålet ("Jeg er mindre engstelig for ting enn mine jevnaldrende") skiller seg ut med et annerledes innhold enn de tre andre. Hvorvidt dette er en bra indikator på frykt kan diskuteres. Et argument som taler for at dette muligens er en mindre bra indeks, er at spørsmålene ikke tilføyer noen unik informasjon da tre av dem er relativt like (se metodedelen for spørsmålene) i innhold (John & Bernet-Martinez, 2000).

Sinne hadde samme indre konsistens som frykt. Her kan den moderate verdien igjen skyldes at det kun er fire spørsmål med i indeksen, samtidig som et spørsmål ("Når jeg ikke er fornøyd sier jeg fra med en gang") skiller seg litt ut fra de andre, med tanke på innhold, i forhold til de tre gjenværende spørsmålene som er innholdsmessig like (se metodedelen for

spørsmål). Dermed tilfører ikke de andre spørsmålene noe unikt bidrag og hvorvidt dette er en bra indeks for mål på sinne kan dermed diskuteres (John & Bernet-Martinez, 2000).

7.5.3 Normbrytende atferd

Problemer som også kan oppstå generelt i forhold til begrepet utagerende atferd, har å gjøre med vurdering av stabilitet over tid ved utagerende atferd. Spørsmål som hvordan dataene er samlet inn om utagerende atferd er av betydning. Er det samlet inn ved hjelp av spørreskjemaer gjort av foreldre, lærere, eller på grunnlag av nominering fra jevnaldrende, eller ved observasjon av trente observatører? Dette er av stor betydning fordi, utagerende atferd vurderes forskjellig ved forskjellig metode, og ved å kombinere informasjon fra de ulike informantene kan man få forskjellige estimater av stabiliteten (Smith, 2004).

Ofte innenfor forskning og klinisk sammenheng er diagnosen på barnet ofte stilt ved å innhente informasjon fra flere forskjellige kilder, som oftest er informantene foreldrerapport, lærerrapport eller selvrappport (Skogen & Torvik, 2013).

7.5.4 Selvrapportering vs objektive mål

I denne oppgaven er informasjonen om ungdommens normbrytende atferd, innhentet ved selvrapportering gjort av ungdommen. Dette fører til at den unges atferd ikke blir evaluert av andre, men kun en selv. Ungdommen kan ofte ha tilgang til viktig informasjon om seg selv, som ikke andre har. En begrensning ved bare å benytte selvevaluering ved atferd er at andre ikke får evaluert ungdommens atferd som kanskje ungdommen selv ikke tenker på eller er klar over, men som andre observerer. I tillegg kan det være at ungdommen kanskje overdriver ved rapportering av egen atferd, muligens kan det være grunnet sosial ønskebarhet fra andre jevnaldrende, eller det kan være at de underrapporterer av frykt for å bli fersket. Kanskje det er en forventning om at ungdommen skal handle normbrytende. Ikke bare er det kostbart å observere, men det er i tillegg vanskelig å observere andres atferd, blant annet fordi slik atferd som regel skjules for foreldre og lærere. Så med henhold til utagerende atferd kan det være generelt vanskelig å bruke andre informanter (Achenbach, McConaughy & Howell, 1987; Skogen & Torvik, 2013).

7.5.5 Longitudinelle studier

Datamaterialet i oppgaven er kun basert på en måling (t6) av mulige åtte målinger. Ved longitudinelle studier ser man generelt at svarprosenten synker over tid. Det er ofte slik at

velfungerende familier er de som blir gjenværende, og dermed overrepresentert. Dermed er familiene som forblir i studien ikke alltid representativ for familier flest, og generaliserbarheten kan man derfor stille spørsmålstegn ved. Videre begrenses studiens generaliserbarhet ved at den for det første ikke kan generaliseres til andre enn 14-15 åringer. Det kan heller ikke generaliseres til andre enn de som behersker norsk godt nok til å kunne fylle ut skjemaet eller til andre kulturelle eller religiøse grupper.

Et annet metodologisk problemet man ofte støter på ved longitudinelle studier er frafall (Gustavson, van Soest, Karevold & Røysamb, 2012). Funn fra TOPP- studien viste at mødrene som ble gjenværende sammenlignet med de som droppet ut over en 15 års periode skilte seg på bakgrunn av utdanning, og ikke i mental helse eller forholdsrelaterte variabler. Så mors utdanning predikerte frafall (Gustavson et al., 2012).

7.5.6 Begrensninger ved studien generelt.

Denne studien har lagt frem risikofaktorer (belastninger og temperament) i sammenheng med normbrytende atferd, og studien har flere begrensninger. Da oppgaven har basert seg på et utvalg (14-15 år) av en longitudinell studie er lett å se mangler og ting som kunne vært gjort annerledes ved veis ende i forhold til utnyttelse av materialet, og det er flere ting å sette fingeren på i den foreliggende studien. Blant annet kunne flere faktorer vært med i analysen. For å bedre danne seg et bilde av om belastninger er en bidragsyter til normbrytende atferd, kunne muligens belastninger fra et tidligere stadium (12-13 år) vært testet opp mot normbrytende atferd i 14-15 års alder. Man kan ikke trekke konkrete slutninger i den foreliggende studien, at belastninger kan føre til normbrytende atferd, da begge variablene er tatt fra samme tidspunkt. Mål på normbrytende atferd kunne vært sett på fra en tidligere periode (12-13 år) for å se om den unge viste samme type atferdsmønster da, som ved 14-15 års alder. Det kunne vært benyttet temperamentsmåling fra tidligere måleperioder, for å se om temperamentstrekkene frykt og sinne var stabilt frem til den foreliggende alderen i studien (14-15 år). Jeg ville derfor benyttet variabler fra tidligere tidspunkt for og med større sikkerhet kunne bekrefte hypotesene, dersom jeg hadde hatt tilgang til tidligere tidspunkter.

I tillegg er ungdommene mellom 14 og 15 år, som betegnes som en litt kritisk og utfordrende fase i livet for mange, noe som kan være med å påvirke resultatene. Normbrytende atferd kunne vært undersøkt fra et senere tidspunkt, helt opp til 18-19 års alder, for å se hvor mange som fortsatte den normbrytende atferden. Dette for å kunne skille de som

bare hadde en rebelsk periode, fra de som faktisk kunne utvikle mer alvorlig problematferd i voksen alder.

7.5.7 Studiens bidrag og videre forskning

Resultatene i oppgaven er med på å styrke allerede tidligere forskning om at belastninger kan føre til normbrytende atferd hos ungdommer. Oppgaven bidrar med noen nye funn hos denne aldersgruppen der det ble funnet at effekten av belastninger på normbrytende atferd hos ungdommer i 14-15 års alder er moderert av sinne, men ikke av frykt. Den foreliggende studien har dermed gitt et nytt gitt bidrag til utviklingspsykologisk forskning ved at studien ser på sammenhengen mellom indre og ytre faktorer som påvirkende effekter til normbrytende atferd hos ungdommer i en alder av 14-15 år.

Det er behov for mer kunnskap og longitudinelle studier om ungdommer og videre oppover i voksen alder. Man må finne ut mer om senere i utviklingsforløpet, for å finne ut hva det er som gjør at noen fortsetter opp i voksen alder, mens andre ikke gjør det.

Videre bør forskningen se på betydningen av å studere og jobbe konkret med aggresjon og sinne hos ungdommer, for å kunne forhindre at sinne og aggresjonen utvikler seg og fører til normbrytende atferd.

Dersom man trekker frem de indre og ytre faktorene som er med i den foreliggende studien er dette faktorer som har blitt studert og bekreftet har en påvirkningseffekt på normbrytende atferd. Men det er viktig å vise til at i den foreliggende studien er det sett på en sammenheng mellom de indre og ytre faktorenes påvirkning på normbrytende atferd hos de mellom 14 og 15 år. Det er ikke funnet å ha blitt undersøkt i tidligere forskning på normbrytende atferd. På den måten bidrar den foreliggende studien til ny forskning innen feltet normbrytende atferd hos ungdommer. Utviklingspsykologien trenger sårt mer forskning omkring problematferd med start i ungdomsalder da de fleste teoretiske forklaringene i utvikling av atferdsproblemer inkluderer sped- og småbarns temperamentsfaktorer og interaksjon med det sosiale miljøet (Bates et al., 1998).

8 Konklusjon

Den foreliggende studien tyder på at de 458 ungdommene opplevde forholdsvis lite belastninger i løpet av et år, samtidig som de rapporterte relativt liten grad av frykt og sinne, i likhet rapporterte ungdommene å ha utført lite normbrytende atferd, noe som er bra. Resultatene styrker allikevel antagelsen om at belastninger kan føre til normbrytende atferd. Tilsvarende viste det seg at indre faktorer ved ungdommen, representert ved temperamentstrekket sinne, hadde et signifikant relatert bidrag til normbrytende atferd hos de som hadde opplevd belastninger. Motsatt viste det seg at temperamentstrekket frykt ikke hadde noen signifikant bidrag på normbrytende atferd. Dermed kan det konkluderes med at temperamentstrekket sinne kan moderere forholdet mellom belastninger og normbrytende atferd, men at temperamentstrekket frykt ikke kan moderere forholdet mellom belastninger og normbrytende atferd hos ungdommen. Det ble ikke funnet signifikante kjønnsforskjeller i effekten av sinne/frykt på sammenhengen mellom belastninger og normbrytende atferd da dette ble undersøkt for. Derimot så man en tendens til at gutter som skåret høyt på sinne og som hadde opplevd belastninger rapporterte i større grad enn jenter å ha utført normbrytende atferd. Den samme tendensen ble rapportert for frykt, men frykt hadde ikke et signifikant bidrag.

Slike funn støtter oppunder antagelsen om at karakteristikk ved ungdommen kan opptre som både risiko – og beskyttelsesfaktor for den unges sårbarhet, samtidig som miljøet ungdommen befinner seg i kan være betydningsfull på utfallet. Resultatene er forenelig med Banduras sosiale læringsteori, sårbarhetsmodellen og ”appraisal tendency modell” som viser til hvordan man lærer av andre ved å observere, og hvordan man reagerer på det man har opplevd ved at indre karakteristikk er med på å forme hvordan man oppfatter situasjoner og hendelser.

Referanseliste

- Aarøe, L. E. (1999). Ungdom og helse: Stort behov for forebyggende tiltak blant barn og unge, og vi vet mye om hva som kan gjøres. *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 16. Hentet fra: <http://tidsskriftet.no/legacy/199916/leder4.html>
- Achenbach, T. M., McConaughy, S. H., & Howell, C. T. (1987). Child/adolescent behavioral and emotional problems: Implications of cross-informant correlations for situational specificity. *Psychological Bulletin*, 101(2), 213-232. Doi: 10.1037/0033-2909.101.2.213
- Andershed, H., & Andershed, A. (2007). *Normbrytende atferd hos barn: Hva sier forskningen?* Oslo: Gyldendal.
- Bandura, A. (1971). *Social learning theory*. Morristown, NY: General learning Press.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bates, J. E., Dodge, K. A., Pettit, G. S., & Ridge, B. (1998). Interaction of temperamental resistance to control and restrictive parenting in the development of externalizing behavior. *Developmental Psychology*, 34(5), 982-995. Doi: 0012-1649/98/\$3.00
- Berkowitz, L. (1969). The frustration-aggression hypothesis revisited. I L. Berkowitz (Red.), *roots of aggression: A re-examination of the frustration-aggression hypothesis* (s. 1-24). New York: Atherton Press.
- Bjørkly, S. (2001). *Aggresjonens psykologi: Psykologiske perspektiver på aggresjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bjørnebekk, R. T., & Bjørnebekk, G. (2009) Alvorlige atferdsproblemer og antisosialitet: Bilder av ungdom i trøbbel-som skaper trøbbel. I K. Haanes & R. Hjermand (Red.), *Barn*. (s. 238-261). Oslo: Universitetsforlaget.
- Borge, A. I. H. (2010). *Resiliens, risiko og sunn utvikling* (2. utg.). Oslo: Gyldendal.
- Bradley, R. H., & Corwyn, R. F. (2008). Infant temperament, parenting, and externalizing behavior in first grade: A test of the differential susceptibility hypothesis. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(2), 124-131. Doi: 10.1111/j.1469-7610.2007.01829.x

- Buss, A. (1989). Temperaments as personality traits. I G. A. Kohnstamm, J. E. Bates & M. K. Rothbart (Red.), *Temperament in childhood* (s.49-58). England: John Wiley & Sons.
- Buss, A. H., & Plomin, R. (1975). *A temperament theory of personality development*. New York: John Wiley & Sons.
- Buss, A. H., & Plomin, R. (1984). *Temperament: Early developing personality traits*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Canino, G., Polanczyk, G., Bauermeister, J. J., Rohde, L. A., & Frick, P. J. (2010). Does the prevalence of CD and ODD vary across cultures? *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, *45*(7), 695-704. Doi: 10.1007/s00127-010-0242-y
- Caspi, A., Moffitt, T. E., Silva, P. A., Stouthamer-Loeber, M. S., Krueger, R. F., & Schmutte, P. S. (1994). Are some people crime-prone? Replications of the personality-crime relationship across countries, gender, races, and methods. *Criminology*, *32*(2), 163-196. Doi: 10.1111/j.1745-9125.1994.tb01151.x
- Christophersen, K-A. (2013). *Introduksjon til statistisk analyse: Regresjonsbaserte metoder og anvendelse*. Oslo: Gyldendal
- Clark, L. A., Watson, D., & Mineka, S. (1994). Temperament, personality and the mood and anxiety disorders. *Journal of abnormal psychology*, *103*(1), 103-116. Doi: 10.1037/0021-843X.103.1.103
- Cohen, J. W. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2. utg.). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum
- Coie, J. D., & Kupersmidt, J. B. (1983). A behavioral analysis of emerging social status in boys' groups. *Child Development*, *54*(6), 1400-1416. Hentet fra <http://www.jstor.org/stable/1129803>
- Derryberry, D., & Rothbart, M. K. (1988). Arousal, affect, and attention as components of temperament. *Journal of Personality and Social Psychology*, *55*(6), 958-966. Doi: 10.1037/0022-3514.55.6.958

- Derryberry, D., & Rothbart, M. K. (1997). Reactive and effortful processes in the organization of temperament. *Development and Psychopathology*, 9(4), 633-652.
Hentet fra:
<http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=43491&ulltextType=RA&fileId=S0954579497001375>
- Dodge, K. A., Coie, J. D., & Lynam, D. (2006). Aggression and antisocial behavior in youth. I N. Eisenberg, W. Damon, & R. M. Lerner (Red.), *Handbook of child Psychology, Social, Emotional, and Personality development: Vol. 3.* (6. utg., s. 719-771). Hoboken, NJ: Wiley.
- Dollard, J., Doob, L. W., Miller, N. E., Mowrer, O. H., & Sears, R. R. (1950). *Frustration and aggression*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Eisenberg, N., Cumberland, A., Spinrad, T. L., Fabes, R. A., Shepard, S. A., Reiser, M., ... Guthrie, I. K. (2010). The relations of regulation and emotionality to children's externalizing and internalizing problem behavior. *Child Development*, 72(4), 1112-1134. Doi: 10.1111/1467-8624.00337
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3. utg.). London: Sage.
- Frick, P. J., Lilienfeld, S. O., Ellis, M., Loney, B., & Silverthorn, P. (1999). The association between anxiety and psychopathy. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 27(5), 383-392. Doi: 10.1023/A:1021928018403
- Frick, P. J., & Morris, A. S. (2004). Temperament and developmental pathways to conduct problems. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 33(1), 54-68. Doi: 10.1207/S15374424JCCP3301_6.
- Geen, R. G. (2001). *Human aggression* (2. utg.). Buckingham: Open University Press
- Geen, R. G., & Berkowitz, L. (1969). Some conditions facilitating the occurrence of aggression after the observation of violence. I L. Berkowitz (Red.), *Roots of aggression: A re-examination of the frustration-aggression hypothesis* (s. 106-118). New York: Atherton Press.
- Gilliom, M., Shaw, D. S., Beck, J. E., Schonberg, M. A., & Lukon, J. L. (2002). Anger regulation in disadvantaged preschool boys: Strategies, antecedents, and development of self-control. *Developmental Psychology*, 38(2), 222-235. Doi: 10.1037//0012-1649.38.2.222

- Gottfredson, M. R., & Hirschi, T. (1990). *A General theory of crime*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Grych, J. H., & Fincham, F. D. (1990). Marital conflict and children's adjustment: A cognitive-contextual framework. *Psychological Bulletin*, *108*(2), 267-290. Doi: 10.1037/0033-2909.108.2.267
- Gustavson, K., von Soest, T., Karevold, E., & Røysamb, E. (2012) Attrition and generalizability in longitudinal studies: Findings from a 15-year population-based study and a Monte Carlo simulation study. *BMC Public Health*, *12*, 918. Doi: 10.1186/1471-2458-12-918
- Haugen, R. (2008). Påvirkningsfaktorer: Risikofaktorer versus beskyttelsesfaktorer. I R. Haugen (Red.), *Barn og unges læringsmiljø 3 – med vekt på sosiale og emosjonelle vansker* (s. 43-71). Høyskoleforlaget: Norwegian Academy Press.
- Heiervang, E., Goodman, A., & Goodman, R. (2008). The Nordic advantage in child mental health: Separating health differences from reporting style in a cross-cultural comparison of psychopathology. *Journal of child psychology and psychiatry*, *49*(6), 678-685. Doi: 10.1111/j.1469-7610.2008.01882.x
- Heiervang, E., Stormark, K. M., Lundervold, A. J., Heimann, M., Goodman, R., Posserud, M.-J., ... Gillberg, C. (2007). Psychiatric disorders in a Norwegian 8- to 10- year- olds: An epidemiological survey of prevalence, risk factors and service use. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *46*(4), 438-447. Doi: 10.1097/chi.0b013e31803062bf
- Herrenkohl, T. I., Maguin, E., Hill, K. G., Hawkins, D. J., Abbott, R. D., & Catalano, R. F. (2000). Developmental risk factors for youth violence. *Journal of Adolescent Health*, *26*(3), 176-186. Doi: 10.1016/S1054-139X(99)00065-8
- Hill, J. (2002). Biological, psychological and social processes in the conduct disorders. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *43*(1), 133-164. Doi: 10.1111/1469 7610.00007
- Hoel, G., Shuja, A. L., Kvanvik, M., & Sletnes, T. (2010, 26. mai.). *Da lykkeliten kom til verden... Om belastninger i tidlige livsfaser*. Hentet fra: <http://legeforeningen.no/PageFiles/15795/DA%20LYKKELITEN%20KOM%20TIL%20VERDEN.pdf>

- Jaffe, P., Wolfe, D., Wilson, S. K., & Zak, L. (1986). Family violence and child adjustment: A comparative analysis of girls' and boys' behavioral symptoms. *The American Journal of Psychiatry*, 143(1), 74-77
- Jernesalt. (2002, 20. desember). *Det aggressive menneske*. Hentet fra: <http://www.jernesalt.dk/aggressive.asp>
- John, O. P., & Benet-Martinez, V. (2000). Measurement: Reliability, construct validation, and scale construction. I H. T. Reis & C. M. Judd (Red.), *Handbook of research methods in social and personality psychology* (s. 339-369). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kjeldsen, A. (2013). Longitudinal profiles of externalizing behaviour problems from infancy to mid-adolescence: Early predictors, timing of risk factors, and late adolescence outcomes. Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Klefbeck, J. & Ogden, T. (2003). *Nettverk og økologi: Problemløsende arbeid med barn og unge* (2. utg., s. 13-44). Oslo: Universitetsforlaget.
- Krohn, M. D., Thornberry, T. P., Rivera, C., & Le Blanc, M. (2001). Later delinquency careers. I R. Loeber, & D. P. Farrington (Red.), *Child delinquents: Development, intervention, and service needs* (s. 67-94). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Lerner, J. S. & Keltner, D. (2001). Fear, anger and risk. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(1), 146-159. Doi: 10.1037//0022-3514.81.1.146
- Lochman, J. E., Barry, T., Powell, N., & Young, L. (2010). Anger and aggression. I D. W. Nangle, D. J. Hansen, C. A. Erdly & P. J. Norton (Red.), *Practitioner's guide to empirically based measures of social skills* (s. 155-166). NJ: Springer. Hentet fra: <https://vpn2.uio.no/+CSCO+00756767633A2F2F797661782E66636576617472652E0627A++/book/10.1007%2F978-1-4419-0609-0>
- Mathiesen, K. S., & Janson, H. (2010). Temperamentsprofiler i barnealder: Utvikling og sammenhenger med problematferd. I V. Moe, K. Slinning & M. B. Hansen (Red.), *Håndbok i sped- og småbarns psykiske helse* (s. 250-268). Oslo: Gyldendal.
- Mathiesen, K. S., Kjeldsen, A., Skipstein, A., Karevold, E., Torgersen, L., & Helgeland, H. (2007). *Trivsel og oppvekst – barndom og ungdomstid* (Rapport 5/2007) Oslo: Nasjonalt folkehelseinstitutt.

- Mathiesen, K. S., & Tambs, K. (1999). The EAS temperament questionnaire-factor structure, age trends, reliability, and stability in a Norwegian sample. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40(3), 431-439. Doi: 10.1111/1469-7610.00460
- Nigg, J. T. (2006). Temperament and developmental psychopathology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(3/4), 395-422. Doi: 10.1111/j.1469-7610.2006.01612.x
- Nordahl, T., Sørli, M., Manger, T., & Tveit, A. (2005). *Atferdsproblemer blant barn og unge: Teoretiske og praktiske tilnæringer*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Nærde, A., Ogden, T., Zachrisson, H. D., & Janson, H. (2012). Kan små barn være aggressive? *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 49(2), 180-183. Hentet fra: http://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?seks_id=210769&a=4
- Nærde, A., Røysamb, E., & Tambs, K. (2004). Temperament in adults-reliability, stability, and factor structure of the EAS temperament survey. *Journal of Personality Assessment*, 82(1), 71 – 79. Doi: 10.1207/s15327752jpa8201_12
- Ogden, T. (2000). *Atferds-pedagogikk i teori og praksis: Om arbeid med atferds-problemer i skolen* (s. 20-61). Oslo: Universitetsforlaget.
- Ogden, T. (2009). *Sosial kompetanse og problematferd i skolen* (2. utg., s. 13-65). Oslo: Gyldendal.
- Olafsen, K. S. (2010). Temperament i den tidlige utviklingen. I V. Moe, K. Slinning & M. B. Hansen (Red.), *Håndbok i sped- og småbarns psykiske helse* (s. 227-247). Oslo: Gyldendal.
- Olafsen, K. S., Torgersen, A. M., Ulvund, S. E. (2011). Temperament som bidrag i en skreddersydd spedbarns- og småbarnspraksis. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 48(9), 848-855. Hentet fra: http://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?seks_id=151068&a=2
- Pallant, J. (2004). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using SPSS for windows (version 10 and 11)*. Chicago, IL: Open University press.
- Pallant, J. (2007). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using IBM SPSS* (5. utg.). England: McGraw Hill.
- Patterson, G. R. (1982). *Coercive family process: A social learning approach* (3. utg.). Eugene, OR: Castalina.

- Pietruska, K. & Armony, J. L. (2013). Differential effects of trait anger on optimism and risk behaviour. *Cognition and Emotion*, 27(2), 318-325. Doi: 10.1080/02699931.2012.703130
- Preacher, K. J. (2002, mai). *Calculation for the test of the difference between two independent correlation coefficients* [Computer software]. Hentet fra: <http://www.quantpsy.org/corrttest/corrttest.htm>
- Pulkkinen, L. & Caspi, A. (2002). Personality and paths to successful development: An overview. I L. Pulkkinen & A. Caspi (Red.), *Paths to successful development: Personality in the life course* (s. 1-16). Cambridge: Cambridge University Press.
- Rothbart, M. K. (1989). Temperament and development. I G. A. Kohnstamm, J. E. Bates & M. K. Rothbart (Red.), *Temperament in childhood* (s.187-247). England: John Wiley & Sons.
- Rothbart, M. K. (2011). *Becoming who we are: Temperament and personality development*. New York: Guilford Press.
- Rothbart, M. K. & Bates, J. E. (2006). Temperament. I N. Eisenberg, W. Damon & R. M. Lerner (Red.), *Handbook of child psychology, social, emotional, and personality development: Vol. 3*. (6. utg., s. 99-166). Hoboken, NJ: Wiley.
- Rothbart, M. K., Evans, D. E., & Adhi, S. A. (2000). Temperament and personality: Origins and outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(1), 122-135. Doi: 10.1037/0022-3514.78.1.122
- Rutter, M. (2003). Commentary: Causal processes leading to antisocial behavior. *Developmental Psychology*, 39(2), 372-378. Doi: 10.1037/0012-1649.39.2.372
- Rutter, M. (1997). Antisocial behavior: Developmental psychopathology perspectives. I D. M. Stoff, J. Breiling & J. D. Maser (Red.), *Handbook of antisocial behavior* (115-124) New York: Wiley
- Rydell, A. M., Diamantopoulou, S., Thorell, L. B., & Bohlin, G. (2009). Hyperactivity, shyness, and sex: Development and socio-emotional functioning. *British Journal of Developmental Psychology*, 27. 625-648. Doi: 10.1348/026151008X346996

- Rød, P. A., Ekeland, T-A., & Thuen, F. (2008). Barns erfaringer med konfliktfylte samlivsbrudd: Problemforståelse og følelsesmessige reaksjoner. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 45(5), 555-562. Hentet fra:
http://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?seks_id=45050&a=2
- Shiner, R., & Caspi, A. (2003). Personality differences in childhood and adolescence: Measurement, development, and consequences. *Journal of child psychology and psychiatry*, 44(1), 2-32. Doi: 10.1111/1469_7610.00101
- Skogen, J. C. & Torvik, F. A. (2013). *Atferdsforstyrrelser blant barn og unge i Norge: Beregnet forekomst og bruk av hjelpetiltak* (Rapport 4/2013). Oslo: Barne-, ungdoms og familiedirektoratet.
- Smith, L. (2004). Barn med atferdsvansker: En utviklingspsykopatologisk tilnæringsmåte. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Smith, L. & Ulvund, S. (2006). *Spedbarnsalderen*. Oslo: Gyldendal.
- Statistisk sentralbyrå, (2013, 03. mai). *Anmeldte lovbrudd, 2012*. Hentet fra:
<http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikker/lovbrudda>
- Tetzchner, S. V. (2012). *Utviklingspsykologi* (2. utg., s. 499-532). Oslo: Gyldendal.
- Tommelstad, B., Thømt Ruud, T-E., Hopperstad, M., Brenna, J. G., Nordby, B-M., Gustavsen, Ø., & Jahren, A. (2013, 5. september). Ålesund drapet: Voldtatt og drept der hun ble funnet. *VG*. Hentet fra:
<http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=10143306>
- Tremblay, R. E., Japel, C., Peruse, D., McDuff, P., Boivin, M., Zoccolillo, M., & Montplaisir, J. (1999). The search for the age of 'onset' of physical aggression: Rousseau and Bandura revisited. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 9(1), 8-23.
doi: 10.1002/cbm.288
- Tremblay, R. E., Nagin, D. S., Séguin, J. R., Zoccolillo, M., Zelazo, P. D., Boivin, M., ... Japel, C. (2004). Physical aggression during early childhood: Trajectories and predictors. *Pediatrics*, 114(1), E43-e50. Doi: 10.1542/peds.114.1.e43
- Volbrecht, M. M., & Goldsmith, H. H. (2010). Early temperamental and family predictors of shyness and anxiety. *Developmental Psychology*, 46(5), 1192-1205. Doi: 10.1037/a002016

- Werner, E. E. (1996). Vulnerable but invincible: High risk children from birth to adulthood. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 5, 47-51. Doi: 10.1007/BF00538544
- White, J. L., Moffitt, T. E., Earls, F., Robins, L., & Silva, P. A. (1990). How early can we tell?: Predictors of childhood conduct disorder and adolescent delinquency. *Criminology*, 28(4), 507-533. Doi: 10.1111/j.1745-9125.1990.tb01337.x
- Widiger, T. A., Verheul, R., & van den Brink, W. (1999). Personality and psychopathology. I L. A. Pervin & O. P. John (Red.), *Handbook of personality: Theory and research* (2. utg., s. 347–366). New York: Guilford.
- Yates, T. M., Dodds, M. F., Sroufe, A., & Egeland, B. (2003). Exposure to partner violence and child behavior problems: A prospective study controlling for child physical abuse and neglect, child cognitive ability, socioeconomic status, and life stress. *Development and Psychopathology*, 15. 199-218. Doi: 10.1017.S0954579403000117

Vedlegg 1

Hvordan opplever du deg selv som person

Her er noen beskrivelser av hvordan folk kan oppleve seg selv og hvordan de kan ha det.

Kryss av slik det stemmer for deg: (*Husk å sette ett kryss på hver linje.*)

	4	3	2	1	0
	Stem mer veldig godt	Stem mer gansk e godt	Stem mer av og til	Stem mer gansk e dårlig	Stemm er veldig dårlig
Jeg liker å være sammen med andre mennesker	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg gir ikke opp selv om jeg jobber med en vanskelig oppgave	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg er vanligvis på farten	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg blir lett skremt	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg blir ofte lei meg	☐	☐	☐	☐	☐
Når jeg ikke er fornøyd sier jeg fra med én gang	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg trives best alene	☐	☐	☐	☐	☐
Selv om jeg blir avbrutt fortsetter jeg med oppgavene mine (som lekser og husarbeid) etterpå	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg liker å gjøre noe hele tiden	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg regnes for å være temperamentsfull og hissig	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg blir ofte irritert	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg jobber med en oppgave helt til den er fullført	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg gjør mange ting hele tiden	☐	☐	☐	☐	☐
Vavlige hendelser plager og bekymrer meg	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har problemer med å gjøre ting ferdig	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg føler meg ofte usikker	☐	☐	☐	☐	☐
Det er mange ting som irriterer meg	☐	☐	☐	☐	☐
Når jeg blir skremt får jeg nesten panikk	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg vil heller jobbe sammen med andre enn å jobbe alene	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg blir fort opprørt	☐	☐	☐	☐	☐

Jeg føler meg ofte fylt av energi	☐	☐	☐	☐	☐
Det skal mye til for å gjøre meg sint	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg er mindre engstelig for ting enn mine jevnaldrende	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg synes mennesker er mer spennende en noe annet	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg skifter lett fra en aktivitet til en annen, uten å bli ferdig med det jeg holdt på med først	☐	☐	☐	☐	☐

Vedlegg 2

Belastninger

Nå vil vi vite noe om daglige belastninger og spesielle hendelser. Vi har listet opp ting som mange barn/unge opplever, og lur på om du har opplevd noe av det følgende, og i tilfelle hvor ofte. Tenk på det siste året: (og sett ett kryss på hver linje)

	0	1	2	3
	Sjelden eller aldri	Av og til	Ganske ofte	Svært ofte
Foreldrene mine er for mye borte hjemmefra (pga. arbeidet eller annet)	☐	☐	☐	☐
Jeg har for mye ansvar hjemme (for småsøsken, husarbeid eller lignende)	☐	☐	☐	☐
En eller begge foreldrene mine prøver å kontrollere alt jeg gjør	☐	☐	☐	☐
Jeg hører at foreldrene mine krangler	☐	☐	☐	☐
Foreldrene mine sloss med hverandre	☐	☐	☐	☐
Familien min har hatt økonomiske problemer som har gått ut over meg	☐	☐	☐	☐
Jeg har blitt utstøtt av vennene mine og miljøet	☐	☐	☐	☐
En av mine nærmeste bruker for mye alkohol, piller eller andre rusmidler	☐	☐	☐	☐
En av mine nærmeste er lei seg og oppgitt	☐	☐	☐	☐
En av mine nærmeste er engstelig eller redd	☐	☐	☐	☐
En av mine venner/ søsken er i alvorlige vanskeligheter	☐	☐	☐	☐
Mor, far eller søsken er alvorlig syk/alvorlig skadet	☐	☐	☐	☐

Vedlegg 3

Brudd på regler.

Her er det listet opp handlinger som har å gjøre med brudd på regler i hjem, skole og samfunn. Har du gjort, eller vært med på, noe av følgende i løpet av det siste året?

(Husk å sette ett kryss for hver linje)

	0	1	2	3	4
	Ikke gjort det	Gjort det 1 gang	Gjort det 2-3 ganger	Gjort det 4 - 10 ganger	Gjort det mer enn 10 ganger
Lurt deg fra å betale på kino, kafé, buss, tog eller liknende	☐	☐	☐	☐	☐
Tatt penger fra noen i familien uten å ha lov	☐	☐	☐	☐	☐
Tatt varer fra kjøpesenter, butikk eller kiosk uten å betale	☐	☐	☐	☐	☐
Skulket en eller to skoletimer	☐	☐	☐	☐	☐
Med vilje ødelagt eller knust vindusruter, benker, postkasser, hageplanter eller lignende	☐	☐	☐	☐	☐
Skulket skolen en hel dag	☐	☐	☐	☐	☐
Med vilje ødelagt stoler, bord, pulter, eller andre ting som tilhører skolen	☐	☐	☐	☐	☐
Klort eller lugget noen (ikke søsken)	☐	☐	☐	☐	☐
Med vilje ødelagt seter på buss, kino eller andre steder	☐	☐	☐	☐	☐
Stjålet ting fra noens lommer eller veske, når eieren ikke var tilstede	☐	☐	☐	☐	☐
Oppholdt deg på andre steder enn du har lov til	☐	☐	☐	☐	☐
Brutt deg inn i en butikk, hus, leilighet, for å stjele noe	☐	☐	☐	☐	☐
Vært ute mye senere på kvelden eller natten enn du har lov til	☐	☐	☐	☐	☐
Truet med å slå eller skade noen (ikke søsken)	☐	☐	☐	☐	☐
Vært i slåsskamp på skolen eller andre steder	☐	☐	☐	☐	☐

Slått eller sparket noen (ikke søsken)	☐	☐	☐	☐	☐
Truet eller tvunget noen til å gi deg penger eller andre ting	☐	☐	☐	☐	☐
Hatt med deg våpen (kniv, balltre eller liknende) eller gjenstander du tenkte kunne brukes som våpen, på skolen eller andre steder	☐	☐	☐	☐	☐
Vært i slåsskamp hvor du har brukt våpen (kniv, balltre) eller andre gjenstander	☐	☐	☐	☐	☐

Vedlegg 4

Signifikanstesting av kjønnsforskjeller i sinne

Tabell 1. Tre stegs hierarkisk regresjonsanalyse med normbrudd, kjønn, belastninger og sinne

Modell	β	Sig.	R ²
1			
Kjønn	-.156	.001***	
belastninger	.385	.001***	
sinne	.271	.001***	26,3
2			
Kjønn	-.121	.318	
belastninger	-.071	.606	
sinne	.074	.300	
kjønn*sinne	.014	.917	
kjønn*belastninger	-.063	.452	
belastninger*sinne	.594	.001***	29,5
3			
Kjønn	-.138	.441	
belastninger	-.085	,636	
sinne	,070	,385	
kjønn*sinne	,033	,871	
kjønn*belastninger	-,034	,891	
belastninger*sinne	,611	,002**	
kjønn*belastninger*sinne	-,032	,900	29,5

***p<.001. **p<.05

Vedlegg 5

Signifikanstesting av kjønnsforskjeller i frykt

Tabell 2. Tre stegs hierarkisk regresjonsanalyse med normbrudd, kjønn, belastninger og frykt

Modell	β	Sig.	R ²
<hr/>			
1			
Kjønn	-.147	.001***	
belastninger	.431	.001***	
frykt	.063	.178	19,8
<hr/>			
2			
Kjønn	-.028	.805	
belastninger	.455	.001***	
frykt	.100	.254	
kjønn*frykt	-.109	.443	
kjønn*belastninger	-.080	.377	
belastninger*frykt	.032	.816	20,1
<hr/>			
3			
Kjønn	-.226	.154	
belastninger	.249	.131	
frykt	.009	.930	
kjønn*frykt	.144	.472	
kjønn*belastninger	.285	.203	
belastninger*frykt	.331	.128	
kjønn*belastninger*frykt	-.477	.075	20,7

***p<.001